

SĖNOS KNYGOS IR NAUJOS ISTORIJOS: KNYGOS IR SPAUDOS KULTŪROS STUDIJŲ VADOVAS*

Leslie Howsam | Vindzoro universitetas
401 Sunset Ave, Windsor, ON N9B 3P4, Kanada
El. paštas: lhowsam@uwindsor.ca

Skaitytojui pateikiamas knygos ir spaudos kultūros studijų įvadas. Šios studijos yra sandūroje kelių disciplinų, kurios suartėdamos viena su kita ir sudaro šios naujos disciplinos turinį. Mano knyga skiriama padėti pradedantiems studentams susiorientuoti šioje tyrimų srityje, bet kartu ir paskatinti patyrusių mokslininkų¹ diskusiją. Knygos kultūros tyrimai yra tiek platus, kad jau pats jų apibrėžimas glumina. Jie turi būti siejami su įvairiausiais rašytinės komunikacijos būdais bei procesais. Jos tyrėjai mąsto apie supratimą, komponavimą, materialią būtį ir kultūros reiškinių, kurį įvardijame knyga vien dėl to, kad neturime tinkamesnio jų apibūdinančio žodžio. Knygos negalime apriboti nei spauda (nes knyga gali būti rankraščio ar kito rašytinio pavidalo), nei brošiūruotu formatu (kodeksu) (tyrinėjame taip pat periodinius leidinius arba elektroninius tekstus, lygiai kaip ir pergamentus arba ritinius), nei materialiąja arba literatūrine kultūra. Taigi, ši plati apimtis ir neapibrėžiamos ribos lemia tai, kad niekas negali būti visų jos aspektų žinovas.

REIKŠMINIAI ŽODŽIAI: *knyga, knygos istorija, knygotyra, bibliografija, knygos kultūra, literatūros mokslas, istorija, spaudos paveldo kultūra.*

RIBOS TARP DISCIPLINŲ IR TARPDISCIPLININIAI PRANAŠUMAI

Vienas mano mokinių kažkada pasakė: „knyga yra kintama esybė“, o iš to kylanti sumaištis gali ir sužavėti, ir kelti nerimą, svaiginti arba keisti minčių eigą, žadinti kūrybiškumą arba trikdyti. Galbūt dėl to vienas mokslininkas ir yra

* Pateikiame žymios knygotyrininkės, Vindzoro universiteto (Kanada) profesorės, tarptautinės Autorystės, skaitymo ir leidybos istorijos draugijos (SHARP) prezidentės Leslie Howsam knygos *Old Books et new histories: An Orientation to Studies in Book and Print Culture* (Toronto, 2006) ištrauką lietuvių kalba. Au-

torėi ir Toronto universiteto leidyklai mielai sutikus, tekstą iš anglų kalbos išvertė Elena Macevičiūtė.

1 Skaitytojams, kurie nori rasti daugiau informacijos apie knygos studijų plėtrą ir veiklą, siūlau patyrinėti tarptautinės Autorystės, skaitymo ir leidybos istorijos draugijos (*Society for the History of*

pasakęs, kad „skaitytojai privalo į ją nors tvirtai įsiremti prieš imdami knygą“². Viena iš tokių atramų yra mūsų protą išlavinusi mokslinė disciplina.

Trys disciplinos, kurios artėdamos viena prie kitos sudaro knygos ir spaudos kultūros mokslą, tai – istorija, literatūros tyrimai ir knygotyra* – mokslai, atitinkamai sutelkiantys dėmesį į knygą kaip kultūrinės transakcijos priemonę, kaip į literatūrinį tekstą ir kaip į materialų artefaktą³. Tarpdisciplininis požiūris apima jas visas, o kiekviena pagrindinė šaka siejasi su viena ar keliomis giminingų tyrimų sritimis. Būtent tai ir glumina, nes kiekviena iš šių disciplinų turi savo teorines prielaidas bei metodologijos praktiką ir visos jos keičiasi, kai vis nauja mokslininkų karta meta iššūkį savo pirmtakams. Visos jos aiškina komunikacijos ir kultūros ryšį, kuris sukasi aplink rašytinį žodį. Šis naratyvas pasakoja apie žmones, atskirtus erdvės ir laiko, bet vis dėlto glaudžiai susijusius bendru knygos ar kitokio teksto, o gal net viso žanro ar ištiso kūrinio skaitymo potyriu. Neabejojama, kad tokios bendruomenės patirtį skaitant tekstą labiausiai formuoja jį sukūręs asmuo (arba bendrai kūrusi žmonių grupė), tačiau išorinis autoriaus akivaizdumas slepia gilesnę realybę. Knygos kultūros tyrimai siekia atrasti skaitytojus ir rašytojus vienijančio audinio bendrybę ir klausia, kokiais būdais jie susiję. Kas įkvėpė kurios nors knygos struktūrą, o kas kišosi keisdamas, iškreipdamas ar recenzuodamas žodžius ir materialų pavidalą knygos, kuri galiausiai padarė įtaką žmonėms ir pakeitė jų požiūrį į pasaulį? O kaipgi tie žmonės, kurie užsidirbdavo pragyvenimui gamindami artefaktą, juo prekiaudami arba pagaliau tvarkydami jį bibliotekose? Ar prekybos mechanizmo pažinimas padės mums susekti skaitytojų motyvus? Ar suvokti, kaip mąstė mūsų protėviai, naudoję knygas, kad sukeltų politines permainas arba gautų materialios naudos, įtvirtintų tautinę tapatybę ar pasiguostų, sužadintų ir patentintų intelektualų, dvasinį, estetinį, jausminį ar dar kokį nors poreikį? Ar galime atpažinti panašumą į knygą daiktuose, kurių anksčiau nelaikėme knygomis? Knygos kultūros tyrinėjimai taiko daugelio mokslų ir disciplinų metodikas, kad pabandytų atsakyti į šiuos klausimus.

Nors dvidešimt pirmojo amžiaus pradžioje suvešėjo tarpdisciplininiai knygos kultūros tyrimai, ir galbūt dėl to, kad universitetuose išpopuliarėjo tokio pobūdžio mokymo kursai bei programos, tyrimų aprėpties laukas vis dar kelia abejonių. *Knyga* dažnai suvokiama kaip keistas abstraktus terminas ir kuopinis daiktavardis – pavyzdžiui kaip, tauta arba idėja, nurodantis reiškinį, kurio praeitį įmanoma atsekti. Kaip socialinė klasė (anot garsiosios E. P. Thompsono formuluotės), knyga yra ne tiek kategorija, kiek procesas: knygos įvyksta; jos nutinka žmonėms, kurie jas skaito, atgamina, platina bei kuria, ir kartais tampa reikšmingos⁴. *Knyga* gali tapti pokyčių varomąja jėga, o *knygos istorija* dokumentuoja tuos pokyčius. Galingas poveikis, kilęs iš prancūzų kalbos (*l'histoire du livre*), angliškai kalbančiajam šiek tiek

žeidžia ausį. Jei rašymo ir skaitymo sąvokos siejamos su procesu, o ne su objektu, toks naujoviškas knygos apibrėžimas apima abu ir priverčia atmintyje juos sujungti per gamybos ir platinimo mechanizmus.

Dažniausiai vartojamas terminas yra *knygos istorija*. Pastaruoju metu užsimeinama, kad toks pavadinimas šiek tiek klaidina, nes šiame kontekste *knyga* gali reikšti beveik visų rūšių tekstą: ne-knygą ir knygą, rankraštį ir spaudinį, turinčius nežodinę ir žodinę išraišką⁵. Rašymo ir skaitymo istorija tęsiasi tiek atgal, tiek ir į visus kraštus ir aprėpia daug toliau negu penkioliktajame amžiuje Europoje išrastą spaudą renkamaisiais spaudmenimis, bet tiems, kurie labiausiai domisi laikotarpiu po Gutenbergo Vakarų Europoje, priimtinausias būtų terminas *spaudos kultūra*, kuri aprėpia ir materialinę spausdinto žodžio prigimtį, ir jo kultūrinį kontekstą. Ji vienodai rimtai traktuoja tiek tokias formas, kaip laikraščiai ar periodiniai leidiniai, tiek kietais viršeliais įrištus toms bei skiria lygiai tiek pat dėmesio reklaminiams skelbimams, kaip ir kanoniniams tekstams. Tačiau spaudos kultūrą riboja jos pačios laikas, kuris ignoruoja ne tik rankraščių gamybą bei apyvartą nuo seniausiųjų laikų, bet ir intelektines problemas, neatsiejamas nuo skaitmeninių tekstų pripažinimo. Knygos sąvokos sąlyginumą kartais rodo ir jos suskaidymas į atskiras sudedamąsias dalis, kai kalbama ne apie visumą, o apie autorystės, leidybos (su knygų prekyba ir bibliotekomis) arba skaitymo istoriją. Tuos, kurie nori aprėpti ne tik praeitį, bet ir dabartį, ne tik materialųjį, bet ir abstraktųjį aspektą, vienodai trikdo abu žodžiai – tiek „istorija“, tiek „kultūra“ – todėl jie verčiau vartoja sąvoką *knygos studijos*⁶.

Authorship, Reading and Publishing – SHARP) veiklą. Jos tinklalapis yra www.sharpweb.org. *Knygos istorijos skaitinius* redagavo Davidas Finkelsteinas ir Alistairas McCleery's (FINKELSTEIN, D.; MCCLEERY, A. eds. *The Book History Reader*. London, 2002), kurie taip pat parašė *Knygos istorijos įvadą* (FINKELSTEIN, D.; MCCLEERY A. *An Introduction to Book History*. London, 2005). Knygos istorijos svetainę (Book History Online) galima rasti www.kb.nl/bho.

* Autorės vartojamas terminas „bibliography“ angliakalbėse šalyse suprantamas ir kaip analitinė bibliografija (t. y. knygų tyrimas, knygotyra mūsų supratimu) ir kaip sisteminė bibliografija (bibliografija mūsų supratimu). Panašiai dar XIX a. Joachimas Lelewelis rašydamas savo *Dvejeta bibliografinių knygų* iš tikrųjų parašė pirmąjį knygotyros veikalą Lietuvoje. Šioje publikacijoje terminas „bibliography“ kontekstiškai verčiamas ir kaip knygotyra, ir kaip bibliografija. – *Red. pastaba*.

2 RABINOWITZ, P. J. *Before Reading: Narrative Conventions and the Politics of Interpretation*. Ithaca, 1987, p. 2.

3 Apie ryšius tarp knygos istorijos ir kultūrinio veiksmo žr. HOWSAM, L. *Book History Unbound: Transactions of the Written Word Made Public* [Išlaisvinta knygos istorija]. *Canadian Journal of History*, 2003, April, no. 38, p. 69–81.

4 THOMPSON, E. P. *The Making of the English Working Class*. Harmondsworth, 1998, p. 9–11.

5 MOYLAN, M.; STILES, L. (eds.). *Reading Books: Essays on the Material Text and, Literature in America*. Amherst, 1996, p. 3.

6 ROSE, J. *The Horizon of a New Discipline: Inventing Book Studies*. *Publishing Research Quarterly*, Spring 2009, vol. 19, p. 11–19.

Tarpdisciplininė knygos ir spaudos kultūros akademinių studijų politika susiduria ir su praktiniais klausimais. Kaip pastebėjo Cyndia Clegg, „tarpdisciplininė disciplina kelia problemų“⁷. Kaip matysime, knygų istorija nėra dėstoma daugumos universitetų istorijos fakultetuose, bent jau Šiaurės Amerikoje. Kai kuriuose anglų ir kitų kalbų fakultetuose literatūra kaip tokia ir literatūros teorija nepateisina šių studijų ir nepageidauja bendrauti su praktikais. Komunikacijos mokslų ir panašiose programose daugiausia dėmesio tenka aparatinėms medijoms, o rašytiniam žodžiui skiriama mažai laiko ir neieškoma patyrusių tyrėjų. O kai kurios kultūros studijų metodologijos nepalankiai žvelgia į empirinį stropumą, kuriam atsidavę knygos kultūros tyrėjai. Ir studentams, ir dėstytojams reikia vietos, kurioje, kaip kartą pasakė Robertas Darntonas, jie galėtų vienas kitą atpažinti iš „švytinčių akių“ ir metaforiškai kalbant – slapto rankos paspaudimo⁸.

Nė vienas terminas, netgi „knygos kultūros studijos“, nėra pakankamai tikslus, nes tyrimai, kuriuos atliekame, dažnai sulaužo įprastus apibrėžimus ir griaua pažįstamus vaizdinius. Rašytinis tekstas gerai žinomu kodekso pavidalu (1982 metų *Trumpame Oksfordo žodyne* kodeksas apibrėžiamas kaip „portatyvus rankraštinis ar spausdintinis veikalas, kurį sudaro keli kartu sujungti lapai, paprastai susiūti ar suklijuoti lankstu, ant kurių uždėtas viršelis“), atrodo, yra vienas iš konkrečiausių per ilgą praeities laikotarpį nepakitusių artefaktų. Bet pirmoji pamoka, kurios išmoksta studentai, – nepasitikėti išoriškai nekintančia ar fiksuota „knygos prigimtimi“⁹. Po kietu išoriniu knygos materialumu – ar ji būtų rašyta ranka, ar spausdinta, ar skaitmeninta – išlieka jos kintamumo savybė. Būtent dėl to ji ir yra įdomi, nors reikia pripažinti, kad dėl paradoksalios knygos prigimties jos tyrinėjimai tampa viena iš griežčiausių, didžiausių reikalavimus keliančių ir konkurencingiausių humanitarinės veiklos sričių.

Knygos kultūros tyrėjai dažnai priverčiami gintis nuo tų, kurie skelbia, kad knyga pasmerkta pražūčiai. Šis nebrandus teiginys kartais būna intelektualiai pagrindžiamas tokiais autoritetais kaip Rolandas Barthes’as, kuris kalbėjo apie autoriaus mirtį, ir Michelis Foucault, kurio veikaluose keliama autoriaus asmenybės problema ir netiesiogiai leidžiama suprasti, kad tiek pat teisėta klausti, kaip skaitytojas suprato kūrinį, kaip ir to, ką autorius juo norėjo pasakyti¹⁰. Iš kitos pusės, réksmingai kritikuoja kompiuterių ir interneto gerbėjai, kurie teigia, kad laikmeną, kuri juos mažai domina (ir apie kurią jie mažai išmano) pakeis naujos technologijos, nors tūkstantmetė praktika ir įpročiai, mokslas ir patirtis prieštarauja šiam teiginiui. Knygų mylėtojai griebiasi humoristinio atsako skelbdami tokius skelbimus, kaip „Didžiulis technologijos proveržis! – žinias organizuojantis prietaisas, vadinamas KNYGA“ (angl. *Major technological breakthrough! – the new Built-in Orderly Organized Knowledge device called BOOK*¹¹).

Knygų mylėtojai iš mokslo pasaulio rado savų gynybos būdų. Knyga toli gražu nėra nemadingo ir nykaus pavidalo ir meta iššūkį humanitarinei vaizduotei. Pasak D. F. McKenzie, „tai, ką mes pernelyg lengvabūdiškai vadiname „knyga“, yra nepalyginti šoklesnis ir nepagaunamesnis gyvuliukas, negu leidžia įsivaizduoti žodžiai „fizinis objektas“¹². Bet knygų istoriškumo mokslinis potencialas (tai nuobodesnis būdas kalbėti apie šoklumo ir nepagaunamumo ypatybę) nėra akivaizdus. Pripažinimas, kad knygos kultūrų tyrimus reikia ginti, – gera pradžia analizuojant įtampas, kylančias ties jų paribiais. Kodėl bet kurios srities mokslininkai turėtų domėtis ir tirti taip gerai pažįstamą spausdintą objektą – tokį įprastą, kad jo beveik nepastebime? Daugelis istorikų, kaip ir beveik visi akademinės bendruomenės nariai, laikosi dvilypio knygos apibrėžimo: tai patogus įsitvirtinusių idėjų ir patikrintos informacijos šaltinis, bet kartu ir tokia pat idealiai patogi priemonė platinti naujas idėjas ir naują informaciją. Jeigu knyga priklauso mums patiems, tai tas patogumas tiesiog neišmatuojamai didesnis. Jei esame egzemplioriaus arba platesne prasme knygų kolekcijos savininkai, galime ją bet kada peržiūrėti, nebaudžiami rašyti parašėse, didžiutis ja lentynoje, parduoti, skolinti ar dovanoti. Net ir visai vidutiniškas mokslininkas turi rinkinių žinytų bei pagrindinių monografijų, kurias parašė ar redagavo jo kolegos ir kuriomis gali remtis. Jei kalbame apie autorystę, tai knyga priklauso mums kita prasme. Parašiusiam knygą autoriui mokslininkui ji yra varginančių tyrimų ir įtikinamos analizės rezultatas, iš pradžių išgrynintas ligi unikalaus teksto, o paskui dauginamas ir skleidžiamas. Bent jau humanitarams knyga, kurią išspausdino geros reputacijos akademinė leidykla, yra gyvenimo ap-

7 CLEGG, C. History of the Book: An Undisciplined Discipline? Review essay. *Renaissance Quarterly*, 2001, vol. 54, p. 223.

8 DARNTON, R. What Is the History of Books? In DARNTON, R. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York, 1990, p. 108.

9 Dėl žaismingos antraštės žr.: JOHNS, A. *The Nature of the Book: Print and Knowledge in the Making*. Chicago, 1998. Apie stabilumą taip pat žr. JOHNS, A. AHR Forum: How to Acknowledge a Revolution. *American Historical Review*, 2002, vol. 107, p. 106–125. Apie šį straipsnį bus kalbama toliau.

10 BARTHES, R. The Death of the Author. In BARTHES, R. *Image – Music – Text*. Translator and editor Stephen Heath. London: Fontana, 1977, p. 142–148. FOUCAULT, M. What Is an Author? In FOUCAULT, M. *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Ithaca, NY,

1977, p. 83–88. Komentarų apie šiuos du autorius žr.: GARDINER, J. Recuperating the Author: Consuming Fictions of the 1990s. *Proceedings of the Bibliographical Society of America*, 2000, vol. 94, no. 2, p. 255–274.

11 Visą pajuokavimo, kurio autorius dažniausiai nenurodomas, apie BOOK tekstą lengvai galima rasti internete. Atrodo, kad jis atsirado kompiuterizavimo priešaušryje, kai pasirodė žurnale *Punch* (1962, geg. 9), jo autorius R. J. Heathorn, pavadinimas – „Learn with Book“, perspausdintas kn.: HILLS, P. J. (ed.). *The Future of the Printed Word*. London, 1980, p. 171–172.

12 MCKENZIE, D. F. The Sociology of a Text: Orality, Literacy and Print in Early New Zealand. In MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge, 1999, p. 334.

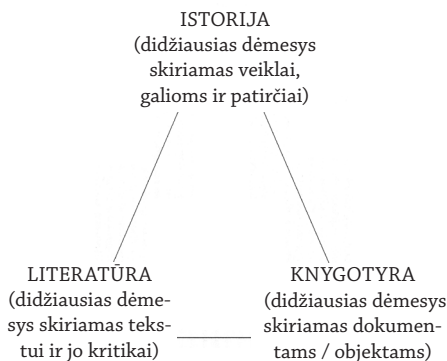
rašymo puošmena. Ir nepaisant interneto knyga su jos sudėtinga argumentų ir jų lygmenų sandara išlieka vertingiausiu mokslinės komunikacijos būdu. Tačiau absoliuti dauguma mokslininkų laiko knygas, net ir tas, kurias parašė jie patys, savaime suprantamu dalyku. Knygos kultūros tyrėjai analizuoja jos naudojimo tiek šiuolaikinę, tiek praeities praktiką – taip amžininkams knygos ir kitos medijos atskleidžiamos kaip materialūs, komerciniai ir kultūriniai artefaktai, į kuriuos kaip tik ir sudėti jų skaitomi tekstai.

RIBOS TARP DISCIPLINŲ

1982 metais R. Darntono paskelbtame reikšmingos įtakos turėjusiame straipsnyje knygos istorijos tyrimai apibūdinami kaip „tarpdisciplininis šėlsmas“. Po kelerių metų Johnas Sutherlandas rašo, kad „spaudos istorijai <...> trūksta jungiančio teorinio vientisumo. Teritoriškai, – teigia jis, – ji panaši į Balkanus, kuriuos, pasitaikius progai ir kai naudinga, aneksuoja istorija, bibliografija, ekonomika, sociologija, literatūros kritika, bibliotekininkystė“. Vėliau Michele Moylan ir Lane’as Stilesas tą patį pažymi knygos *Skaitant knygas (Reading Books)* įžangoje, knygos istoriją apibūdinami kaip sritį, užmirštančią metodologinius bei teorinius apribojimus“, o štai C. Clegg abejoja, ar apskritai „yra pagrindo kalbėti apie knygos istorijos kaip disciplinos ribas“¹³. Tarpdisciplininis maištas, aneksuojama ir pažeidžiama teritorija, abejotinos ar neginamos ribos – tokia konfliktams būdinga šneka ir domina, ir trikdo. Galbūt po beveik dviejų dešimtmečių energingų pastangų atėjo metas ištirti padėtį. Gal būtų naudingiau pasinaudoti nuosaikesnėmis metaforomis, pasitelkiančiomis diplomatinių derybų, o ne visuotinės suirutės terminus. Kad knygos kultūros tyrinėjimai būtų metodologiškai ir teoriškai griežti, kaip

ir yra geriausiais atvejais, privalome šiek tiek dėmesio skirti ir ginčytinoms jų riboms. Trys humanitarinės disciplinos, kurios sudaro knygos kultūros studijų šerdį – istorija, literatūra ir knygotyra, gali būti konceptualizuojamos kaip 1 paveikslėlyje pavaizduoto trikampio viršūnės.

Nors istorija kažkada buvo vadinama humanitarinių mokslų karaliene, jos atsitiktinė vieta šios iliustracijos (1 pav.) trikampio viršūnėje anaip tol nereiškia, kad jai teikiama pirmenybė, ji netgi nėra pirmoji tarp lygiųjų. Trikampį galima sukurti į vieną ar į kitą pusę; tai priklauso nuo recepcijos, o ne nuo svarbos ar viršenybės, o svar-

biausia – klausimas, kur tarpusavyje susikerta atskiros perspektyvos ir konkretūs metodai. Kairėje trikampio pusėje primityviausiu būdu vaizduojamas skirtumas tarp istorijos ir literatūros, su kuriuo susipažįsta bet kuris laisvųjų menų studentas pirmaisiais studijų metais: pirmoji apskritai pasakoja, kas vyko, o antroji – apie konkrečią seką ypatingų įvykių, kurie įgavo rašytinių veikalų pavidalą. Istorikai naudojami rašytiniais ir visais kitais įrodymais kaip pirminiais šaltiniais, kad sukonstruotų antrinę ataskaitą apie praeities įvykius, o literatūros mokslų atstovai turi reikalą su meno kūriniais, kurie, Jerome'o McGanno žodžiais tariant, „atkuria – jie „režisuoja“ – pagrindinį žmonių santykių ir pokalbių pasaulį“¹⁴.

LITERATŪRA. Tiek praeities, tiek dabarties literatūros, kaip būdo suprasti žmogiškąją būtį, studijos vyksta skaitant literatūrinius tekstus bei ugdant kritikos įgūdžius. Nors literatūros kanoniškumo sąvoka pastaruoju metu ėmė kelti abejonių, studentai vis dar skaito, aptaria bei gauna patarimų, kaip suprasti rašytinių kūrinių visumą, kurioje kiekvienas veikalas apibūdinamas kaip priklausantis tam tikram žanrui bei užimantis tam tikrą vietą įtakų ir nuorodų tinkle. Tikimasi, kad studentai susipažins su tam tikros kultūros genialiais kūriniais, kaip sakoma – nuo Beovulfo ligi Virdžinijos Vulf. Tačiau abstrakčių kūrinių (arba tekstų) neįmanoma atskirti nuo materialių formų, kokiomis jie atsiranda, yra naudojami bei išlieka.

Laikui bėgant įvairios literatūros studijų kryptys pradėjo daugiau ar mažiau dėmesio skirti literatūros tekstų kultūriniam kontekstui. Žmonės, kurie studijavo literatūrą šeštajame–septintajame dešimtmetyje, Naujosios kritikos mokyklos klestėjimo laikais, buvo atgrasomi nuo bet kurių išorinių įtakų tyrimo; o šiais laikais susidomėjimas tekstų materialumu ir kultūrine specifika sukūrė visiškai

13 DARNTON, R. What Is the History of Books? In DARNTON, R. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York, 1990, p. 110; SUTHERLAND, J. A. Publishing History: A Hole at the Center of Literary Sociology. *Critical Inquiry*, 1988, vol. 14, p. 576; MOYLAN, M.; STILES, L. (eds.) *Reading Books: Essays on the Material Text and Literature in America*. Amherst, 1996, p. 3; CLEGG, C. History of the Book: An Undisciplined Discipline? Review essay. *Renaissance Quarterly*, 2001, vol. 54, p. 237. Gali būti vertinga pastaroji ištrauka iš M. Moylan ir L. Stiles'o įvado: „Knygos istorija, tokia, kokia buvo nagrinėjama praeityje, ir tokia, kokia nagrinėjama dabar, apima ne vien kultūros istoriją, bet ir materialiąją bei ekonomikos istoriją, bibliografiją ir teksto kritiką, mėgėjiškus antikvarų

tyrinėjimus bei archyvų kompiliavimą. Jei knygos istorija nori išlikti gyvybinga ateityje, ji privalo ir toliau įtraukti į save ir naudotis visų šių mokslinės veiklos sričių spektru. Ypač svarbu tai, kad knygos istorikai į materialią knygą privalo žiūrėti kartu kaip į kultūrinį veikalą ir nagrinėti knygų prekybą ne tik kaip ekonominę ir socialinę, bet ir kaip kultūrinę instituciją. Knyga, kaip fizinis artefaktas, galiausiai patarnauja kaip prabavimo akmuo, kuriuo mes tikriname savo abstrakčias kultūrinės įžvalgas bei teorijas, kai sprendžiame, ar ten glūdintis auksas yra tikras, ar padirbtas“ (p. viii).

14 MCGANN, J. Visible and Invisible Books: Hermetic Images in N-Dimensional Space. In *The Future of the Page*. Toronto, 2004, p. 147.

kitokią atmosferą. Vis dėlto klaidina vienos iš šio naujo požiūrio atšakų pavadinimas „naujasis istorizmas“, nes jis mažai ką turi bendro su daugumos istorikų tyrimų praktika¹⁵. Šį ir kitus mąstymo apie literatūrinių tekstų sudėtingumą būdus aptaria D. C. Greethamas knygoje *Teksto teorijos (Theories of the Text)*¹⁶.

ISTORIJA. Istoriniuose tyrinėjimuose ir dėstomuose kursuose į tos pačios plačios humanitarinės dimensijos problematiką žvelgiama iš kito taško; čia trajektorija nuosekliai brėžiama laike ir apibrėžtoje teritorijoje, panašiai kaip humoristiniame šūkyje „Nuo Platono ligi Niutono“. Ludmilla Jordanova knygoje *Praktinė istorija* nurodo, kad istorija anaipol nėra vientisas žinojimas, o greičiau „abstrakti idėja, turinti daug reikšmių“ – jas galima atskleisti chronologiškai, geografiškai, ideologiškai arba pagal temas¹⁷. Istorijos studentai mokomi galvoti apie tai, kas atsitiko konkrečioje vietoje ar konkrečiai žmonių grupei; jie svarsto, kodėl tie įvykiai yra svarbūs ir kaip laikui bėgant viskas keitėsi. Tai, kas ilgainiui keitėsi, ir patenka į istorijos mokslininko akiratį, pastaraisiais metais išsiplėtė ir jau nesiriboja tik politiniais dalykais – konstitucijomis ir įstatymais, karais ir revoliucijomis. Taip pat ir didžiavyriams daugiau besąlygiškai neskiriamas istorinių pokyčių varomosios jėgos arba lemiamo veiksnio vaidmuo. Tyrinėtojai išplėtė mokslą apie praeitį dominančios srities ribas tiek, kad jos apima socialines klases ir lytį, taip pat rasės, etniškumo, tautybės klausimus. Taigi studentai gali klausytis paskaitų apie Vokietijos ir Europos, Kosta Rikos ir Amerikos, afroamerikiečių, moterų judėjimo arba seksualumo viduramžiais istoriją. Kultūros istorikė Judith Walkowitz nurodo „istoriką įprastai dominančias analizės kategorijas: galia, veiksnys ir patirtis“¹⁸. Savo atliktame vėlyvojo Viktorijos laikotarpio Londono seksualumo ir prievartos tyrime ji parodo, kaip šios kategorijos gali būti taikomos nagrinėjant žmonių santykius bendruomenėse. Tos pačios analitinės kategorijos gali būti taikomos ir tokiuose kultūros varžybų srityse kaip autorystės, leidybos ir skaitymo istorija.

Kultūros istoriją L. Jordanova apibūdino kaip vieną iš dviejų sričių, kuriose šiuolaikiniai istorikai bando sukurti visuotinę istoriją, arba prancūziškai *histoire totale*, kitaip sakant, sukurti rėmus, kuriuose plačių potėpių, bet tiksliame naratyve aprašomas trumpas arba ilgas praeities laikotarpis. Antra sritis yra biografija: *Praktinėje istorijoje* L. Jordanova teigia, kad „pasirinkti asmenį kaip analizės vienetą – reiškia pasirinkti visiškai ypatingą istorinį požiūrį, tokį, kuris pabrėžia individo veiksmus, ir istorikas į savo subjektą žvelgia kaip į tašką, kuriame susilieja įvairios istorijos jėgos, bet sykiu žmogaus gyvenimo laikas tampa natūraliu tyrinėjimo laikotarpiu“. Kai analizuojamas asmuo yra rašytojas arba skaitytojas, knygos kultūra, kurioje jis (ar ji) egzistuoja, tampa svarbia biografijos dalimi. Anot L. Jordanovos, kultūros istorija „išreiškia norą rasti istorijos tyrimo formą, kuri atkurtų patirčių ir imperatyvų visumą, kuriai paklūsta visos žmogiškosios būtybės“¹⁹.

Kai kurie ambicingi knygos istorijos eksperimentai materialiam tekste taip pat atranda tašką, kuriame susilieja įvairiausios istorijos jėgos. Pavyzdžiui, Jamesas Ravenas knygoje *Londono knygų prekeiviai ir amerikiečiai pirkėjai* (*London Booksellers and American Customers*) „siekia įtvirtinti koncepciją, kad kultūros istorija yra tik praeities idėjų ir praktikos apibendrinimas, o ne išliekamoji socialinės istorijos kategorija“. O Jameso Secordo knyga *Viktorijos laikų sensacija* (*Victorian Sensation*) tiria „poveikį, kurį padarė mokymo apie evoliuciją gamtoje patekimas į viešųjų debatų sferą, kad nustatytų, kaip svarbų istorinį įvykį galima pateikti iš skaitymo istorijos perspektyvos.“²⁰

KNYGOTYRA. Studentams gali tekti palaukti, kol įstos į bibliotekinių rinkštės ir informacijos mokslų kursą, arba rašyti literatūros studijų baigiamąjį darbą, kad pasiektų trečiąją knygos ir istorijos trikampio viršūnę – discipliną, kurioje knyga nagrinėjama kaip materialus objektas. Ir net tuomet vos keli laimingieji susipažins su knygotyros tyrimais, kuriuose pagrindinis dėmesys kreipiamas į rašytinių tekstų išsaugojimą ir perdavimą²¹. Čia trajektorija brėžiama nuo ritinio ligi kodekso (ir galbūt ligi elektroninio teksto), taip pat nuo rankraštinio ligi

15 Komentarus apie istorikų nenorą užsiimti „naujojo istorizmo“ literatūrine koncepcija žr.: ALLAN, D. Some Methods and Problems in the History of Reading: Georgian England and the Scottish Enlightenment. *Journal of the Historical Society*, Winter 2003, vol. 3, no. 1, p. 9–124. Taip pat žr. WHITE, H. New Historicism: A Comment. In VEESER, H. A. *The New Historicism*. New York, 1989: „Būdai, kuriais [naujieji istorikai] konstruoja istorinio konteksto ištakas, įžeidžia visus istorikus. Naujesiems istoristams istorinis kontekstas yra „kultūrinė sistema“. Socialinės institucijos ir veikla, tarp jų ir politika, konstruojamos kaip tos sistemos funkcijos, o ne atvirksčiai. Taigi atrodo, kad „naujasis istorizmas“ remiasi tuo, ką būtų galima pavadinti „klaidinga kultūralistiška argumentacija“, o tai rodo savotišką istorinio idealizmo rūšį“ (p. 294).

16 GREETHAM, D. C. *Theories of the Text*. Oxford, 1999. Knyga yra svarbi visiems studijuojantiems knygos istorijos disciplinas, nes padeda suprasti, kas jungia jas atsivėlgiant į teksto rašymą ir teksto redagavimą. Jos įžangoje teigiama: „Taigi, mano teksto teorijos yra ne tik teorijos apie skaitymą ir rašymą, teorijos apie intenciją ir recepciją, transmisijos ir korupcijos teorijos, teorijos apie pradinę koncepciją

ir apie vartojimą bei variacijas visuomenėje. Mano knyga dar yra apie tai, kokios dialogikos, įvairovės bei prieštaravimai kyla iš šių sudėtingų procesų ir kad yra ne viena, o daugybė teksto teorijų“ (p. 1).

17 JORDANOVA, L. *History in practice*. London, 2000, p. 58.

18 WALKOWITZ, J. R. *City of Dreadful Delight: Narratives of Sexual Danger in Late Victorian London*. Chicago, 1992, p. 8.

19 JORDANOVA, L. *History in practice*. London, 2000, p. 41–42. Knygos bibliografija, arba „bibliografija“, vis dėlto gali pernelyg išplėsti metaforą. Jamesas A. Secordas yra pabrėžęs, kad knygos „neturi savo pačių „gyvenimo“, nepriklausomo nuo to, kam jos naudojamos“. SECORD, J. A. *Victorian Sensation*. Chicago, 2000, p. 2.

20 RAVEN, J. *London Booksellers and American Customers: Transatlantic Literary Community and the Charleston Library Society, 1748–1811*. Columbia, 2002, p. xviii. SECORD, J. A. *Victorian Sensation*. Chicago, 2000, p. 518.

21 Žr. Įžangą kn. GASKELL, P. *A New Introduction to Bibliography*. Oxford, 1972. Taip pat žr.: TANSELLE, G. T. *Literature and Artifacts*. Charlottesville, 1998.

spausdintinio teksto. Beveik kiekvienas ankstyvosios spausdintinės knygos leidinys yra unikalus, daugiau ar mažiau besiskiriantis netgi nuo tos pačios laidos egzempliorių. Knygotyrininkai – ar jie būtų knygomis prekiaujantys antikvarai, ar bibliotekininkai, ar mokslininkai – moka interpretuoti žymes, paliktas knygų tekstuose ar greta jų. Jei svarbiau tekstas, jo variacijos ir mokslinės įžvalgos apie jų priežastis gali padėti sprendžiant teksto autoritetingumo problemas. Jei svarbiau skaitytojas, dėmesys telkiamas į jo arba jos patirčių rekonstrukciją: kaip suvokiamas puslapio maketavimas bei medžiagų kokybė; taip pat į išskirtines pastabas parašėse bei įrašus priešlapiuose tų knygų, kurios daug kartų keitė savininką. Kai domina spaustuvininkas arba leidėjas, įrodymų ieškoma tiriant gamybos ypatumus – ligi pat popieriaus gamintojo vandenženklų ir spaustuvinių dažų cheminės sudėties. Kartais vienintelis būdas išsiaiškinti tiesą apie šiuos veik nepastebimus dalykus yra ištirti įrodymus, paliktus kituose egzemplioriuose. Retais atvejais dokumentuoti įrodymai išlieka kituose išoriniuose šaltiniuose, o ne pačioje knygoje. Tačiau net ir neturint įrašų ar registracijos knygų, praėjusių amžių kultūrą galima atkurti remiantis vien tik pačia knyga.

Devynioliktojo amžiaus pirmoje pusėje perėjus prie mašininės spaudos ir kai kurių kitų naujų technologijų, gamybos ypatumai pasidarė vienodesni. Vis dėlto perspausdinant knygą buvo ne tik įmanoma, bet ir įprasta daryti pakeitimus, kartais net esminius, nors antraštinis lapas ar kiti materialūs knygos požymiai likdavo nepakitę. Kaip ir rankinės spaudos laikotarpiu, šie skirtumai gali daug pasakyti apie tų laikų mąstyseną. Čia pritaikomi tie patys knygotyros metodai: kruopščiai tiriama kuo daugiau egzempliorių, siekiant atrasti jų skirtumus. Pavyzdžiui gali būti didelę įtaką turėjusi 1873 metais išleista Herberto Spencerio knyga *Sociologijos tyrinėjimai (The Study of Sociology)*. Henry'is S. Kingas paskelbė ją *Tarptautinėje mokslų serijoje (International Science Series)*, o vėliau ji buvo išleista leidyklos „Kegan, Paul, Trench & Co“. Buvo parduotas įspūdingas bendras skaičius egzempliorių – 26 330; ji buvo spausdinama atskirais leidimais po 1250 egzempliorių. Nors tekstas stereotipinis ir išliko nekeičiamas, leidėjai suteikė H. Spenceriui galimybę koreguoti išnašas: jis tuo pasinaudojo išnašomis knygos gale, kad „tęstų išnašų karą su Williamu Ewartu Gladstone'u*, kuris viešoje paskaitoje, o paskui ir spaudoje smerkė tai, kad paskutiniame H. Spencerio knygos skyriuje juodinama krikščionybė.“²²

Pabrėšime skirtumą tarp knygos kaip (materialaus) objekto, kaip (literatūrinio) teksto ir kaip (kultūrinio) veiksmo koncepcijų. Tuo tikslu verta pacituoti Thomaso R. Adamso ir Nicolaso Barkerio knygos, kaip tyrinėjimų objekto, apibrėžimą: ji yra „bibliografinis dokumentas – tai, kas išspausdinta arba parašyta keliais egzemplioriais, ir jį veikiančias asmuo – ar tai būtų autorius, ar prekeivis, ar spaustuvinin-

kas, ar leidėjas, ar bet koks jų derinys – pateikia viešai vartoti.²³ Čia istorikas atsiduria tarp veiksmų (nors pasakytina, kad su jais susijusi galia ar patirtis atskirai nenurodoma). Taip pat į šį apibrėžimą beveik nepatenka „tekstas“, o skaitančioji publika bei kultūra platesne prasme apibūdinamos pasyviai (kaip „viešasis vartojimas“). T. R. Adamso ir N. Barkerio veiksnys – tai žmogus, kuris naudojosi plunksna ar spauda, rašalu ar dažais, kad ant popieriaus arba pergamento užrašytų tai, kas išliko kaip tyrimo objektas. Taigi, knygotyrimo dėmesys visų pirma yra nukreiptas į dokumentą, arba į knygą kaip fizinį objektą, o socialinis kontekstas, kuriame ji atsiranda, nustumiamas į antrą planą.

Taigi, knygotyros mokslo studentai įgyja įgūdžių analizuoti ir aprašyti knygas taip, kad išryškėtų jų skiriamieji požymiai, pėdsakai, kuriuos paliko jų gamintojai. D. F. McKenzie's teigia:

Kai turime reikalą su perdavimu ir medžiaginiu recepcijos įrodymu, [istorinė knygotyra] gali padaryti tokių atradimų, kurie visiškai skiriasi nuo reikšmių išradinėjimo. Sukaupusi dėmesį į pirminį objektą – tekstą tam tikru užrašytu pavidalu, ji nustato mums visiems, bet kokiam istoriniam arba kritiniam samprotavimui bendrą pradžios tašką. Atsisakydama degresyvinės bibliografijos [tai yra bandymo surasti literatūros kūrinio abstrakčią idealią versiją] ir aprašydama *visus* atsiradusius variantus, knygotyra tiesiog naudodamasi savo visapusiška logika, savo bešališka visa ko aprėptimi liudija faktą, kad nauji skaitytojai, be abejo, kuria naujus tekstus ir kad jų naujos reikšmės tampa naujų tekstų pavidalų funkcija.²⁴

Knygotyros visapusiška logika ir nešališka visa ko aprėptis yra nepaprastai galinga ir stulbinamai ypatinga, bet (taip pat, kaip istorijos ir literatūros studijų konkrečios logikos ir konkrečių metodų visuma) neperprantama tiems, kurie nėra įsigilinę.

TARPDISCIPLININIS ŽEMĖLAPIS

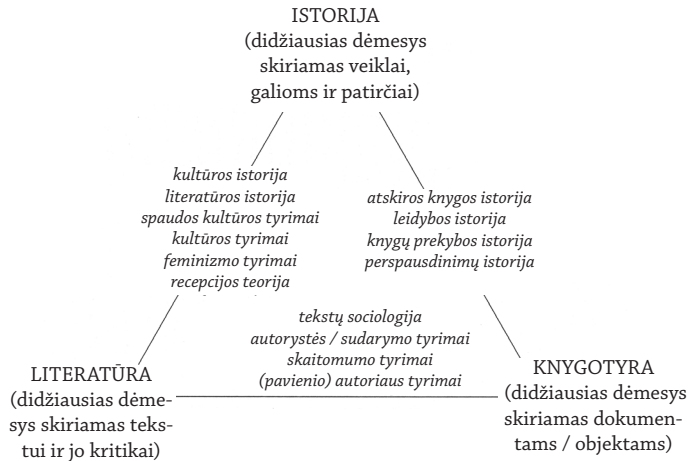
Dauguma projektų, kuriuose dirba žmonės, save laikantys knygos ir spaudos kultūros tyrinėtojais, įsiterpia tarp trijų disciplinų trikampio viršūnių. Keli pavyzdžiai pateikiami 2 paveikslėlyje, bet jis nesiekia išsamumo.

* Williamas Ewartas Gladstone'as (1809–1898) – anglų politikas. – *Vert. pastaba.*

22 HOWSAM, L. An Experiment with Science for the Nineteenth-Century Book Trade: The International Scientific Series. *British Journal for the History of Science*, 2000, vol. 33, p. 202.

23 ADAMS, T. R.; BARKER, N. A New Model for the Study of the Book. In *A Potencie of Life: Books in Society*. London, 1993, p. 13.

24 MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge, 1999, p. 19–20.

2 PAV.

ISTORIJA IR LITERATŪRA. Kai istorikas atlieka literatūros analizę, galutinis rezultatas gali būti kultūros istorijos projektas. Aptardama sąryšį tarp literatūros (tarp jų ir kultūros istorijos) ir istorijos tyrimų, L. Jordanova teigia, kad „kultūros galia yra ne autoriai, o jų produkcija, todėl klaidinga minėti ir kalbėti apie autorius, nes jie nesiima ir negali nustatyti ar kontroliuoti, kaip jų produktas skaitomas arba naudojamas.“²⁵ Ši pastaba apie istorikų praktiką šiuolaikiniuose akademinuose sluoksniuose galėtų būti loginis pagrindas, leidžiantis knygos istoriją taisyti kaip kultūros istorijos metodologinį pagrindą. Puikus pavyzdys yra Scotto E. Caspero veikalas *Amerikietiško gyvenimo kūrimas: biografija ir kultūra devynioliktojo amžiaus Amerikoje*. Šiame veikalė S. E. Casperas domisi, „kaip atgaivinti amerikietišką biografijos, ne vien kaip apleisto žanro, patyrimą“. Tokio atgaivinimo pradžiai jis siūlo įsivaizduoti, „kaip galėtų atrodyti žanro kultūros istorija“ ir netgi „įtraukti į žanro diskursą tikrus skaitytojus“²⁶.

Kitas literatūros ir istorijos junginys yra pati literatūros istorija. Pasak Davido Perkinso, literatūros istorija skiriasi nuo istorijos *per se* tuo, kad literatūros istorija kartu yra ir literatūros kritika. Jos tikslas – ne vien tik rekonstruoti ir suprasti praeitį, nes ji siekia tolimesnio tikslo – nušviesti literatūros veikalus.²⁷ Nors kai kurie literatūros istorikai apsiriboja autorystės klausimais, kiti įtraukia svarstymus apie materialiąją kultūrą, kurioje tie veikalai atsirado ir buvo naudojami. Margaret J. M. Ezell veikalė *Kaip rašyti moterų literatūros istoriją* įrodė, kad priešingai Virginios Woolf išgalvotam užguitos Judithos Shakespeare portretui, „septynioliktojo amžiaus moterys iš tiesų dalyvavo literatūrinių ratelių veikloje“, tik jų kūriniai cirkuliavo išrinktųjų tinkle rankraščių pavidalu, apeidami tuolaikinę spaudos kultūrą.²⁸

Kaip matėme, spaudos kultūros koncepcija yra galinga (nors ir ginčytina) sąvoka²⁹. 1998 metais publikuotas esė rinkinys *Įvairialypės Amerikos spaudos kultūra* pagimdė nemaža tyrimų apie naciją, pasižyminčią etnine, rasine, lyčių įvairove; įvairūs tyrėjų metodai ir požiūriai į spaudos kultūros istoriją sugražino kultūrinę atmintį apie prarastus arba užmirštus spaudinius – daugiausia laikraščius bei kitus periodinius leidinius, o retkarčiais ir apie knygas, susijusius su tokiomis grupėmis kaip afroamerikiečiai, moterys, migrantai ir imigrantai³⁰. Spaudos kultūrą galima rekonstruoti ir iš skaitytojų, arba „auditorijos“, kaip juos vadina Jonathanas Rose’as, perspektyvos. Savo knygoje *Intelektualinis Britanijos darbo klasių gyvenimas* Rose’as teigia, kad darbininkai, kurdami savo pačių istorijas (kaip autobiografijas), plačiai aprašė savuosius skaitymo potyrius. Devynioliktojo amžiaus ir dvidešimtojo pradžios Anglijos savamokslų kultūra buvo spaudos kultūra³¹. O iš labai įdomios neseniai išleistos Meredith L. McGill knygos *Amerikos literatūra ir perspausdinimo kultūra, 1834–1853* sužinome, kad prieš pilietinį karą, nepaisant esamų spaudos kultūrų Filadelfijoje, Niujorke ir Bostone, klestėjo prekyba pigiomis perspausdintomis britų knygomis, kurios, nevaržomos autorių teisės reikalavimų, sėkmingai platintos visoje šalyje konkurencingų regionuose spausdinamų leidinių forma“. Ji teigia, kad užuot šias knygas ignoravę dėl to, kad jas parašė ne amerikiečių autoriai, amerikiečiai jas skaitė, ir argumentuoja, kad „pigų perspausdintų tekstų paplitimas bei knygų verslo priklausomybė nuo leidinių periodiškumo pertvarkė autorių, leidėjų, spaustuvininkų ir skaitytojų tarpusavio santykius, panaikino žanrų hierarchiją ir išklubino teksto kaip objekto ribas.“³²

Atrodo, kad tai pačiai trikampio ašiai priklauso ir kultūros bei feminizmo tyrimai, nors jie savo ruožtu taip pat susikloja su kitomis disciplinomis, o ypač su sociologija

25 JORDANOVA, L. *History in practice*. London, 2000, p. 85.

26 CASPER, S. E. *Constructing American Lives: Biography and Culture in Nineteenth-Century America*. Chapel Hill, 1999, p. 15.

27 PERKINS, D. *Is Literary History Possible?* Baltimore, 1992, p. 177.

28 EZELL, M. M. *Writing Women's Literary History*. Baltimore, 1993, p. 54.

29 N. Barkeris yra pasakęs: „Kai žmonės kalba apie spaudos kultūrą, man kyla noras griebtis pistoleto“ (Barker, N. In Praise of Manuscripts. In BARKER, N. *Form and Meaning in the History of the Book*. London, 2003, p. 27).

Neseniai Josephas Dane’as nuosaikiau kritiškai atsiliopė apie šią koncepciją iš bibliografinės ir redakcinės praktikos taško. Žr. kn.: DANE, J. A. *The Myth*

of Print Culture: Essays on Evidence, Textuality and Bibliographical Method. Toronto, 2003.

30 DANKY, J. P.; WIEGAND, W. A. (eds.) *Print Culture in a Diverse America*. Urbana, 1998.

31 ROSE, J. *The Intellectual History of the British Working Classes*. New Haven, 2001. Knyga prasižymėjusi įžanga „A Preface to the History of Audiences“ (p. 1–11). Apie darbininkų klasės skaitytojus taip pat žr.: VINCENT, D. *Bread, Knowledge and Freedom: A Study of Nineteenth-Century Working Class Autobiography*. London, 1981; ir WEBB, R.K. *The British Working Class Reader, 1790–1848: Literacy and Social Tension*. New York, 1971.

32 MCGILL, M. L. *American Literature and the Culture of Printing, 1834–1893*. Philadelphia, 2003, p. 1, 2.

ir antropologija. Jie atstovauja tam, ką galėtume pavadinti šiuolaikine knygos istorija, tyrinėjančia tokius reiškinius kaip populiariosios literatūros skaitytojų grupės ir knygų pardavimas internetu³³. Reikšminga Janice'os Radway studija *Meilės romanų skaitymas: moterys, patriarchatas ir populiarioji literatūra* iš pradžių buvo sutikta kaip feministinės sociologijos veikalas; šio tyrimo metu amerikietės moterys, kurios aštuntojo dešimtmečio pabaigoje mėgavosi ir rasdavo paguodą skaitydamos meilės romanus, buvo apklausiamos ir jų nuomonė vertinama rimtai, o moterų skaitymo pomėgiai buvo aiškinami iš feminizmo teorijos pozicijų.

Kai literatūros kritika susipina su istorijos disciplina, projektas gali remtis recepcijos teorija³⁴. Klausimus, kuriuos nagrinėja recepcijos teorija, apibūdino Davidas Allanas: „Ar konkretaus teksto poveikis nustatomas jo sukūrimo metu, ar įvairių kontekstų, kuriuose jis skaitomas? Gal jo intelektualinė ir literatūrinė reikšmė atsiranda tuo metu, kai jį sukuria – o gal netgi perkuria – ne autorius, o skaitytojai ir skaitančioji auditorija? Ir kokios aplinkybės galėtų veikti skaitytojo atkuriamą – ar galgi perkuriamą – konkretaus teksto prasmę?“³⁵ Kitose disciplinose skeptiškai žiūrima į galimybę, cituojant vieno reikšmingo rinkinio antraštę, „tekste atrasti skaitytoją“. Jau matėme iš D. F. McKenzie'o, kuris teigia, kad knygotyra „gali padaryti tokių atradimų, kurie visiškai skiriasi nuo reikšmių išradinėjimo“, t. y. skiriasi nuo teorinių svarstymų, ką tekstas atskleidžia apie autoriaus įsivaizduojamą skaitytoją. Išties, kai kurie mokslininkai mieliau ieškos archyvuose išlikusių liudijimų apie skaitytojų reakciją, nei imsis teorinių svarstymų. Mintis, kad ne autorius visam laikui nustato skaitytojams pateikiamų knygų reikšmę, o autoriaus parašytų tekstų reikšmes tam tikru mastu sukuria skaitytojai, kelia nerimą, bet sykiu ir džiugina.

LITERATŪRA IR KNYGOTYRA. Pasukę kryptimi, jungiančia istoriją bei literatūrą su trečiaja trikampio viršūne, galime pradėti nuo stulbinančio Rogerio E. Stoddardo teiginio, jog „kad ir ką darytų, autoriai *nerašo* knygų. Knygos apskritai nėra rašomos. Jas gamina raštininkai ir kiti amatininkai, mechanikai ir inžinieriai, spaudos presai ir kitos mašinos.“³⁶ Literatūros kūriniių knygotyrynės studijos ištyrė ir palygino įvairius kai kurių tekstų materialius įkūnijimus, tarp jų ir pagrindinius, kanonizuotus Vakaruose. Kai toks žymus autorius kaip Shakespeare'as po savęs nepaliko nieko, iš ko būtų galima patikrinti žodžius, kuriuos ketino pasakyti – išskyrus tarpusavyje nesuderinamų amatininkų gaminių įvairovę, – atsiranda rimta motyvacija iš galutinio materialaus objekto nustatyti pradines autoriaus intencijas. Toks triušas gali būti fragmentiškas ir neįtikinamas, tačiau tuo moksliniu pagrindu paremta daugelis literatūros veikalų, kuriuos šiandien tyrinėjame ir atliekame³⁷.

Tikriausiai labiausiai įtikinamas teiginys apie literatūros ir knygotyros ryšį yra D. F. McKenzie'o apibrėžimas, kad knygotyra – tai disciplina, kuri tyrinėja „teks-

tų sociologiją“. Sutelkę dėmesį į knygų materialumą ir specifinius požymius, knygotyrininkai lokalizuoja literatūrinius ir kitus tekstus jų socialiniame kontekste. Garsioje esė apie raštingumą ir spaudą ankstyvuojų Naujosios Zelandijos istorijos laikotarpiu jis rašo, kad „knygotyrininko užduotis – parodyti leidėjams (ir istorikams), kokių turiningų išvalgų apie žmonių elgseną fiziniai knygos elementai gali atskleisti tiems, kurie *sugeba* išsigilinti į visus joje paliktus ženklus ir taip atkurti jos gamybos bei skaitymo istorinės dinamikos aspektus“ – taip D. F. McKenzie’s apibūdina jo atrastą naują sąryšį tarp knygotyros ir literatūros tyrimų³⁸. Šis kontekstinis požiūris rodo slinktį „nuo autoriaus intencijų ir teksto autoritetingumo klausimų prie teksto platinimo ir skaitymo kaip ekonominės bei politinės motyvacijos ir teksto bei visuomenės sąveikos kaip svarbaus kultūros istorijos šaltinio“³⁹. D. F. McKenzie knygotyros ir literatūros studijas išverčia kita puse, taip atskleidamas erdvę istoriniams ir kultūriniais požiūriams į knygą.

Panašia kryptimi eidami M. Moylan ir L. Stilesas esė rinkinio *Skaitant knygas: esė apie materialius tekstus ir literatūrą Amerikoje* įžangoje teigia: „kai mes skaitome knygas, mes iš tiesų skaitome *knygas* – tai reiškia, kad skaitome fizinę arba materialią knygą tiek pat, kiek ir tekstą, susiedami juos į visumą“. Kartu su skyrių autoriais

33 Apie skaitymo grupes žr.: GARDINER, J. Recuperating the Author: Consuming Fictions of the 1990s. *Proceedings of the Bibliographical Society of America*, 2000, vol. 94, no. 2, p. 255–274.; FULLER, D.; SEDO, DeNel R. A Reading Spectacle for the Nation: The CBC and “Canada Reads”. *Journal of Canadian Studies*, 2006, vol. 40, no. 1, p. 5–36.

34 Apie recepcijos teoriją žr.: ISER, W. *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore, 1978; ISER, W. *The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. Baltimore, 1978; JAUSS, H. R. *Towards an Aesthetic Reception*. Minneapolis, 1982.

35 ALLAN, D. Some Methods and Problems in the History of Reading: Georgian England and the Scottish Enlightenment. *Journal of the Historical Society*, Winter 2003, vol. 3, no. 1, p. 104; SULEIMAN, S. K.; CROSSMAN, I. (eds.) *The reader in the Text: Essays on Audience and Interpretation*. Princeton, 1980; taip pat žr. FISH, S. *Is There a Text in This Class?* Cambridge, 1980.

36 STODDARD, R. E. Morphology and the Book from an American Perspective. *Printing History*, 1987, vol. 9, no. 1, p. 4.

37 MCKERROW, R. B. *An Introduction to Bibliography for Literary Students*. Oxford, 1927; GASKELL, P. *A New Introduction to Bibliography*. Oxford, 1972.

38 MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge, 1985, p. 335. Tai, kaip McKenzie’s vartojo sociologijos terminą savo Panizzi’o paskaitose (*Bibliography and the Sociology of Texts*, 1985), buvo išskirtinis ir istorinis atvejis. Jis susiejo XIX amžiaus Britų muziejaus bibliotekininko Anthony’o Panizzi’o karjerą su terminu, kurį sukūrė Augustas Comte’as, o įtvirtino Herbertas Spenceris knygoje *The Study of Sociology* (1879). Aš suprantu, kad D. F. McKenzie’s vartoja šį terminą tam, kad išvengtų termino „socialinė istorija“ vartojimo šiame kontekste, nes jo pastabos liečia tiek šiandienius, tiek ir istorinius aspektus. Kiek man žinoma, sociologai savo disciplinos požiūriu nėra komentavę tekstų sociologijos ir jos šiuolaikinio dėmesio centrų, todėl galimas daiktas, kad jie šį terminą palaikys problemišku.

39 MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge, 1985, p. 6.

jie tyrinėja „santykį tarp materialumo ir reikšmės, tarp knygos ir teksto“. Autoriai pripažįsta ankstesnę Cathy N. Davidson įnašą: jos 1989 metų veikalas *Skaitymas Amerikoje: literatūros ir socialinė istorija* „pateikia modelį tiems mokslininkams, kurie nori sujungti – o iš tiesų iš naujo sujungti – pasaulius, glūdinčius tekste, su pasauliais išorėje; šių jungčių vartai ir yra pačios knygos, kurių skirtingose sandarose ir pavidaluose užkoduotos jų įkūnytų tekstų istorijos.“⁴⁰

Kitas atvejis, kai literatūra nėra grynai literatūriška, o knygotyra nėra grynai knygotyriška, jos yra romanų arba eilėraščių rinkinių autorystės ir sandaros tyrimai. Šioje srityje veikalai apie Viktorijos laikus Anglijoje yra ypač vertingi: Roberto L. Patten 1978 metų veikalas *Charles'as Dickensas ir jo leidėjai* laikomas pagrindiniu šios srities tekstu; iš naujesnių darbų reikia paminėti Jerome'o McGanno ir Peterio L. Shillingsburgo⁴¹ veikalus.

Skaitymo (kaip ir spaudos kultūros) tyrimai nuo recepcijos teorijos skiriasi tuo, kad juose labiau ieškoma skaitytojo pastabų, išlikusių materialaus teksto paraštėse, dienoraštyje arba užrašų knygelėje, negu bandoma atpažinti teoriškai numanomą skaitytoją iš paties teksto. D. Allano straipsnyje apie skaitymo istoriją Škotijos Švietimo amžiaus kontekste elegantiškai apibūdinama pagrindinė problema:

Istorikams vis dar ypač kelia nerimą mintis, kad tokia daugybė įrodymų, kuriais jie naudojami rekonstruodami praeitį, daug geriau pasitarnauja tam, kad aprašytų seniai mirusių asmenų veiksmus, o ne tam, kodėl ir su kokia išvalgos galia jie tuos veiksmus atliko. Istorinis metodas dažnai atrodo kaip peržiūrėta sena patarlė, jog gali nuvesti arklį prie vandens, bet negali jo priversti gerti: nors gali aprašyti, kaip arkys buvo nuvestas į girdyklą, jokiū būdu negali pasakyti, kas vyksta jo galvoje, kai atsisako gerti. <...> Tik <...> fragmentiški ir plačiai pasklidę įrodymai, kurie liko po tiesioginio sąlyčio su knyga – po tikrojo jos panaudojimo, o ne šiaip formalaus nuosavybės fakto – gali išraiškingai paliudyti paties skaitytojo patirtį, kad jis ne tik suvokė tekstą, bet ir <...> jį įsisavino.

D. Allanas įtikinamai parodo „užrašų knygelių kaip skaitymo istorijos šaltinio ir galbūt net socialinės idėjų istorijos išteklausio potencialą“⁴².

Kiti skaitymo ir idėjų istorijų šaltiniai atrandami knygų paraštėse, kur skaitytojai užrašė spontaniškas pastabas. H. J. Jackson parodė, kiek daug apima ir atskleidžia šie įrašai. „Tai, kas anksčiau buvo laikoma menkaverčiais įrašais“ dabar turi esminę reikšmę literatūros tyrėjui, kuris pritaria H. J. Jackson susidomėjimui „tuo, kaip skaitytojas ir didžioji skaitytojų bendruomenė interpretuoja ir kaip tos interpretacijos ilgainiui kinta.“⁴³

Vienas iš naujausių ambicingų įnašų į skaitymo istoriją, nors ir kitokios tonacijos, yra Williamo St. Clairo *Romantizmo laikotarpio skaitanti tauta*. Jam „skaitanti

tauta“ yra Didžioji Britanija, o „romantizmo laikotarpis“ – maždaug nuo 1790-ųjų ligi 1983-ųjų metų. Ginčas dėl literatūros kanono sudarymo, tvarkymo ir sklaido trunka nuo Caxtono ligi pat dvidešimtojo amžiaus. W. St Claire’as siūlo sugrupuotą prielaidų rinkinį: „kad suprastume ir pasektume galimą skaitymo įtaką mentalitetui, privalome iširti skaitymą istoriškai. Kad susektume skaitytojus, privalome iširti prieinamumą. Kad nustatytume prieinamumą, privalome sekti kainas. Kad sužinotume kainas, privalome išsiaiškinti intelektualią nuosavybę, o kad suprastume intelektualinę nuosavybę, privalome suvokti, kaip keitėsi santykiai tarp knygų pramonės ir valstybės.“⁴⁴ Kiti mokslininkai svarbiausiu prieinamumo skaitytojui veiksmu laikė kainą, o štai W. St Claire’as pabrėžia intelektualinės nuosavybės svarbą.

Galiausiai, pagal seną tradiciją čia pasirodo ir autoriaus bibliografija. Vieno autoriaus (o kartais – aiškiai susijusios autorių grupės) knygų bibliografija tampa analizės objektu. Bibliografas jas surašo pagal antraštes ir leidimo datas, pateikia tikslus aprašus, kuriuose kruopščiai nurodomi atskirų laidų skirtumai. Kanojiniai autoriai, kurių veikalai suredaguojami pagal mokslo standartus, o knygos laikomos vertomis kolekcionuoti, dažnai tapdavo bibliografijos objektu. Danas H. Laurence’as parodė, kokių rūšių literatūros bei politikos žinių galima pasisemti tyrinėjant, kaip vėlesnės laidos skiriasi nuo pirmosios. Pavyzdžiui, pirmųjų George’o Bernardo Shaw leidimų kolekcininkas atsisakys

malonumo skaityti G. B. Shaw romano *Nedraugiškas socialistas* „antrojoje laidoje“ kandų jo pagrindinio herojaus Sidnio Trefusio laišką autoriui; alternatyvų pjesės „Cezaris ir Kleopatra“ prologą;

40 MOYLAN, M.; STILES L. (eds.) *Reading Books: Essays on the Material Text and, Literature in America*. Amherst, 1996, p. 2, 4. Prie šio tomo ypač įdomiai prisidėjo pati Moylan. Ji teigia, kad „mes į teksto materialumą galime žiūrėti kaip <...> į ekspresyvaus performanso išraišką“ (MOYLAN, M. Materiality as performance: The Forming of Helen Hunt Jackson’s *Ramona*. In MOYLAN, M.; STILES L. (eds.) *Reading Books: Essays on the Material Text and, Literature in America*. Amherst, 1996, p. 224).

41 MCGANN, J. *The Textual Condition*. Princeton, 1991; SHILLINGSBURG, P. L. *Pegasus in Harness: Victorian Publishing and W. M. Thackeray*. Charlottesville, 1992.

42 ALLAN, D. Some Methods and Problems in the History of Reading: Georgian England and the Scottish Enlightenment. *Journal of the Historical Society*, Winter 2003, vol. 3, no. 1, p. 118, 117.

43 JACKSON, H. J. *Marginalia: Readers Writing*

in Books. New Haven, 2001, p. 8, 15. Žr. taip pat: JACKSON, H. J. *Romantic Readers: The Evidence of Marginalia*. New Haven, 2005; GRAFTON, A. Is the History of Reading a Marginal Enterprise? Guillaume Budé and his books. *Papers of the Bibliographical Society of America*, 1997, vol. 91, no. 2, p. 139–157. A. Graftonas teigia, kad pastabos paraštėse ir ištraukos, perrašytos užrašų knygeles, yra kiek įmanoma geriausias istorinis įrodymas: „nuo jų sklinda žmogaus kūno ir kraujo kvapas“. Mes sužinome, kad „[h]umanistas knygas naudodavo ne tik kaip jų suteikiamos informacijos šaltinį, bet ir dėl to, kad jos buvo jo geriausias patikėtinės, su kurimis dalijosi pačiomis slapčiausiomis savo mintimis – net jeigu kalbėtis teko popieriuje ir senovine kalba. Tik knygų istorija leidžia mums prisiliesti prie šio bendravimo, kuris šiais laikais liko užmirštas.“

44 ST CLAIR, W. *The Reading Nation in the Romantic Period*. Cambridge, 2004, p. 42.

poleminę knygos *Kita Džono Bulio sala* „Home Rule“ leidimo pratarinę; pirmosios vokiškos *Tobulas vagneristas* laidos papildomą skyrių ir reikšmingą pratarinę; svarbių paskutinių keturių Ibseno pjesių komentarus „Ibsenizmo kvintesencijoje“ ir skyrius apie fašizmą ir sovietizmą knygoje *Inteligentiškos moters vadovas socializmui ir komunizmui*. Negana to, vargšė tamsybėse skendinti siela, deja, taip ir nesužinos, kad Eliza Dulittl rengėsi ištėkėti už Fredžio.

D. H. Laurencas parodo, kaip iš bibliografijos galima išausti „unikalų gobeleną – autoriaus biobibliografinį portretą darbo kabinete, spaustuvėje, knygynė.“⁴⁵ Nors daugeliui autorių skirta bibliografija negali pasiekti tokių gilumų kaip Laurence'o veikalas apie Shaw arba Richardo L. Purdy apie Thomasą Hardy, tinkamai pasirinktas požiūrio kampas gali paskatinti pervertinti kartu suvestus gerai žinomus ir užmirštus rašytojus. Toks pavyzdys būtų *Moterys rašytojos Pirmojo pasaulinio karo metais: anotuota bibliografija*⁴⁶.

KNYGOTYRA IR ISTORIJA. Kad ir koks ypatingas metodas būtų tai – komas, jeigu tyrimas skirtas knygos kultūrai konkrečioje vietoje ir tam tikru laiku, tai jis dažniausiai yra ir knygotyriminis, ir istorinis. Jų tarpdisciplininę kilmę elegantiškai prasių istorijos terminais apibrėžė D. F. McKenzie's: „Naujos formos, kurias suteikiame tekstams juos adaptuodami, spausdindami ir publikuodami, yra patys pagrindiniai ir visur esantys įrodymai, kuriais remiamės tirdami rašto ir prasių istorijas. Kiekvieno išlikusio artefakto pasakojimą galime perskaityti istoriškai ir jo *leidimu* (daugeliu plačiai paskleidžiamų, nuosekliai kintančių ir įvairiai nukreiptų tokio pat pavidalo egzempliorių) pagrįsti plačius istorinius apibendrinimus.“⁴⁷ Iano Greeno veikalas *Spauda ir protestantizmas Anglijoje ankstyvaisiais naujaisiais amžiais* – puikus pavyzdys, ką istorikas gali išpešti iš *Angliško trumpųjų antraščių katalogo*, kitaip sakant, dirbdamas su didesne nei įprasta brošiūrų ir kitų publikacijų gausa. I. Greeno dėmesio centre – ne kanoninės ir ne pigiausios knygos, o veikiausiai ir nuolat perkamos knygos, t. y. „veikalai, kurių buvo daugiausia ir nuolat parduodama kelių dešimtmečių laikotarpiu“⁴⁸.

Palei istorijos ir knygotyros ašį galime aptikti vienos knygos tyrimą, kai mokslininkai naudoja archyvinis ir knygotyriminius įrodymus, siekdami nustatyti konkretaus veikalo sudarymo, gamybos ir recepcijos istorijas kultūroje, kurioje jis atsirado ir išliko. Iš ankstesnių pavyzdžių galima paminėti R. Darntono *Švietimo amžiaus verslas: Encyclopédie leidybos istorija 1775–1800 m.* (1979) ir mano pačios *Pigios Biblijos: devynioliktojo amžiaus leidyba ir Britanijos bei Užsienio Biblijos draugija* (1991). Šiuolaikinis įnašas į šį žanrą yra Jameso A. Secordo knyga *Viktorijos laikų sensacija: knygos „Vestiges of the Natural History of Creation“ nuostabus paskelbimas, suvokimas ir slapta autorystė* (2000), kurią aptarsime vėliau [trečiojo skyriaus pabaigoje – *vert. past.*].

Įvairios leidybos istorijos taip pat patenka į šį matmenį. Kritiniai leidybos verslo tyrimai atskleidžia literatūrinės kultūros komercinį aspektą. Puikus pavyzdys yra Michaelo Winshipo studija apie „žymaus XIX amžiaus vidurio Jungtinių Valstijų grožinės literatūros, ypač poezijos, leidėjo“ verslą. Tyrinėdamas išlikusius įmonės verslo dokumentus, M. Winshipas išsamiai nagrinėja, „kaip *Ticnor and Fields* veikė istoriniame pasaulyje, kuriame egzistavo, ir kaip dalyvavo literatūrinėje bei knygų prekybos institucijų, kurių dalimi ji buvo, veikloje“. Panašiai Davidas Finkelsteinas knygoje *Blackwood leidybos namai: autoriaus ir leidėjo santykiai Viktorijos epochoje* sukuria ryškią studiją, derindamas dokumentų tyrimą su kruopščiai perskaitytais memuarais ir korespondencija⁴⁹.

Knygų prekybos istoriją Britanijoje parašė Peteris Blayney'us, kuris išsamiai ištyrinėjo ir nubraižė Spaustuvininkų ir laikraštinių bendrovės (*Stationer's Company*) istoriją. Konferencijų, kurias organizavo Robinas Myersas ir Michaelis Harrisas, rezultatu tapo serija tomų, svarbių knygų prekybos istorijai. 2003 metų tomas apie „spaudos topografijas“ parodo, „kaip galima nustatyti verslo topografiją ankštose ir klaidinančiose urbanistinėse erdvėse ir kaip konkrečios verslininkystės formos tiesiogiai siejasi su jų organizavimu erdvėje.“⁵⁰

Knygotyriminkas, kurį labiau domina praeities socialinės, ekonominės ar politinės dimensijos, o ne jos literatūriniai aspektai, gali sudaryti leidėjų produkcijos bibliografiją, uoliai ieškodamas kiekvieno teksto, kuris atitinka pasirinktus parametrus. Vienas toks veikalas atsirado bendradarbiaujant mokslininkams, kurie tyrinėja praeities ekonomiką ir kultūrą iš literatūrinės veiklos perspektyvos: tai *Anglų romanas 1770–1829 metais: Britų salose publikuotų prozos kūrinių bibliografinė apžvalga*. Ten, kur vyriausieji redaktoriai Jamesas Ravenas, Peteris Garside'as ir Raineris Schöwerlingas bei jiems talkinę autoriai rado literatūros istorijos betvarkę,

45 LAURENCE, D. H. *A Portrait of the Author as a Bibliography*. *Book Collector*, Summer, 1986, vol. 35, p. 169, 177. Taip pat žr.: LAURENCE, D. H. *Bernard Shaw: A Bibliography*. 2 vol. Oxford, 1983; PURDY, R. L. *Thomas Hardy: A Bibliographical Study*. Oxford, 1954.

46 OUDITT, S. *Women Writers of the First World War: An Annotated Bibliography*. London, 2000.

47 MCKENZIE, D. F. *Trading Places? England 1689–France 1789*. In *The Darnton Debate: Books and Revolution in the Eighteenth Century*. Oxford, 1998, p. 1.

48 GREEN, I. *Print and Protestantism in Early Modern England*. Oxford, 2000, p. viii.

49 WINSHIP, M. *American Literary Publishing*

in the Mid-Nineteenth Century: The Business of Ticknor and Fields. Cambridge, 1995, p. 8. Viktorijos epochos Britanijos spaudos istorijai taip pat yra nepamainoma knyga: WEEDON, A. *Victorian Publishing: The Economics of Book Production for Mass Market, 1836–1916*. Aldershot, 2003

50 BLAYNEY, P. W. M. *The Bookshops in Paul's Cross Churchyard*. London, 1990; BLAYNEY, P. W. M. *The Stationers' Company before the Charter, 1403–1557*. London, 2003; MYERS, R.; HARRIS, M.; MANDELBROTE, G. *The London Book Trade: Topographies of Print in the Metropolis from the Sixteenth Century*. New Castle, Del.; London, 2003, p. vii–viii.

dabar atsirado „naujas istorinis ir sociologinis pjūvis, apibūdinantis to meto populiarius romanus ir populiarius rašytojus.“⁵¹ Kitas pavyzdys, labiau istorijos negu literatūros mokslo, yra Patricios Fleming ir Sandros Alston peržiūrėta ir papildyta 1952 metais Marie Tremaine sudaryta *Kanados leidėjų produkcijos bibliografija, 1751–1800*. Jų tomas „papildytas daugeliu naujų pavadinimų ir [iš naujo apibrėžia] leidėjų produkciją taip, kad ji apimtų visus spaudinius – nuo knygų ligi išspausdintų blankų.“⁵²

Kad ir kokia turtinga, knygos istorija nėra *l'histoire totale* [visuotinė – vert. past.]. Visų istorijos, literatūros ir materialių tekstų mokslinių tyrinėjimų taip pat negalima priskirti knygos ir spaudos kultūros studijoms; kai kurios iš jų turi savitumą. Didžioji dauguma visų trijų disciplinų (kaip ir su jomis susijusių) mokslininkų, žinoma, sugeba pasižymėti ir pasiekti karjeros aukštumą, nesitapatindami su knygos istorikais. Kiekviena trikampio viršūnė tampa mazgu kokioje nors kitokioje tam tikros disciplinos taksonomijoje.

Vis dėlto tie, kas domisi tekstu kultūriniam kontekste, pamatys, kad negali išsiversti be dviejų kitų mokslo šakų išteklių ar išvengti jų teorinių įžvalgų. Pabrėždama, gal net pernelyg, esamas disciplinų ribas knygos ir spaudos kultūros studijose, nenoriu pasakyti, kad kiekvienas mokslininkas privalo įsisavinti visų trijų disciplinų metodus ir problematiką. Greičiau siūlau laikytis tarpusavio pagarbos. Kaip pasakė Cyndia Clegg, „jei užsiimi tarpdisciplininiais mokslais, privalai būti kuklus, kai susiduri su ilgametėmis knygotyros, istoriografijos ir kritikos praktikos tradicijomis, ir noriai pripažinti bei priimti buvusius precedentus kartu su dažnai neįprastomis metodologijomis.“⁵³ Dėl realių skirtumų tarp trijų požiūrių kartais atsiranda atsainių komentarų, kurie gali būti palaikyti įžeidžiamais. Toliau, pavyzdžiui, pamatysime, kaip istorikas šaiposi iš materialaus teksto tyrinėtojų, lyg vandenženklų tyrimas jau iš anksto būtų elitistinis ar antikvarinis užsiėmimas, arba kaip knygotyryninkas mėgina pasisavinti savo disciplinai ištisą istorikų projektą. Du literatūros mokslininkai knygos istoriją žaismingai apibūdina kaip „naują nuobodybę“ („įklampusią į paleopozityvizmą, pasitenkinančią nuobodžiomis praktybomis <...> pedantizmu atsiribojančią nuo seksualesnių mokslų“), o štai kitas, apsiskelbęs knygos istoriku, nurašo visą literatūros teoriją kaip bevertę⁵⁴. Tokia elgsena nepadedą bendram tarpdisciplininiam darbui. Skirtingos disciplinos kelia ne tik skirtingus, bet ir skirtingo tipo klausimus. Kai įvairių disciplinų mokslininkai suartėja tirdami tekstus, spaudą ir knygą istoriniame kontekste, skirtumai gali kelti ginčų, bet jie ir nušviečia protą. Rogeris Chartier veikale *Knygų tvarka* kelia klausimą, kaip praeities žmonės sugalvojo „veiksmus, kuriais rašytinio žodžio pasaulyje buvo įvesta tvarka.“⁵⁵ Istorikai, bibliografai ir literatūros mokslininkai istorijos tėkmėje įveda tvarką savo požiūriuose į knygą, tačiau skirtingais būdais.

KNYGOS PADĖTIES ISTORIJOJE MODELIAI

Visi trys terminai – istorija, literatūra ir knygotyra – yra apytikslės sąvokos, kuriose atsisakoma apsiriboti vienos profesijos patirtimi ir netgi vienos akademinės disciplinos igūdžiais. Istorikai neturi autorystės teisių į žodį „istorija“, kaip ir literatūros tyrinėtojai į žodį „tekstas“ ar knygotyros, bibliografijos ir bibliotekininkystės mokslininkai – į žodį „knyga“. Šioje dalyje pirmiausia aprašomas būdas, kuriuo jo pagrindus padėjusiam straipsnyje istorikas R. Darntonas konceptualizuoja arba modeliuoja knygos vietą praeities kultūrose. Paskui aptariami trys kritiniai veikalai, kurie per daugiau kaip du dešimtmečius pasirodė po pirmojo R. Darntono straipsnio: vienas bendras knygotyrininkų grupės darbas, vienas – literatūros mokslininko, kuris naudoja kultūros teoriją, ir vienas – iš mokslo istorijos srities.

ROBERTAS DARNTONAS: KOMUNIKACIJOS GRANDINĖS MODELIS (1982). Įtrauktas į daugelio universitetinių kursų apie knygos istoriją arba spaudos kultūrą privalomų skaitinių sąrašus R. Darntono straipsnis „Kas yra knygu

51 RAVEN, J.; GARSIDE, P.; SCHOWERLING, R. (gen. eds.) *The English Novel 1770–1829: A Bibliographical Survey of Prose Fiction Published in the British Isles*. 2 vols. Oxford, 2000, vol. 1, p. 120.

52 FLEMING, P. L.; ALSTON, S. *Early Canadian Printing: A Supplement to Marie Tremaine's A Bibliography of Canadian Imprints, 1751–1800*. Toronto, 1999, p. xviii.

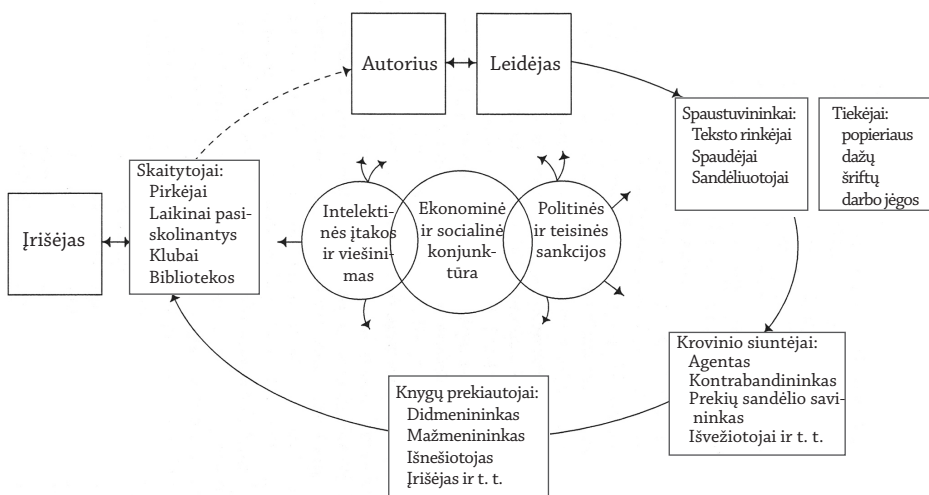
53 CLEGG, C. History of the Book: An Undisciplined Discipline? Review essay. In *RenaissanceQuarterly*, 2001, vol. 54, p. 245. Panašiai teigia ir Michaelas Treadwellas: TREADWELL, M. Review Essay: The History of the Book in Eighteenth-Century England, Ireland, and America. *Eighteenth-Century Life*, 1992, vol. 16, May, p. 110–135: „knygos istorija yra ypač reikli sritis – jokiū būdu ne tingia, abstrakčia „reiklumo“ prasme, bet dėl to, kad čia iš mūsų nuolat ir tiesiogiai reikalaujama pažinti kalbas, kuriomis nei skaitome, nei rašome; knygas – kartais bestselerius – apie kurias net nesame girdėję; technologijas, kurių dar nesame įsisavinę; bei sudėtingus komercinius sandorius, kurių atlikimo būdų nesuprantame, tokiomis valiutomis, kurios iš pažiūros niekuo nesiskiria, bet visgi yra skirtingos. Visa tai apibrėžiantys įstaty-

mai kalba vienaip, o praktikoje jie iš tiesų reiškia visai ką kita, todėl nė nepraslinkus ketvirčiui pusės [aštuonioliktojo] amžiaus mums tenka atlikti naujus tyrinėjimus, kad sužinotume, į kuriuos metus patekome“ (p. 134).

54 Žr. toliau apie istoriką R. Darntoną ir bibliografą G. T. Tanselle'į. Apie „naują nuobodybę“ (priešinamą naujam istorizmui) žr.: KASTAN, D. *Shakespeare after Theory*. New York: Routledge, 1999, p. 18. Apie paleopozityvizmą ir pan. (priešinamą „nuo seksualesnių mokslų“ besiskiriančioms kultūrinėms studijoms) žr.: BROWN, M. P. Book History, Sexy Knowledge, and the Challenge of the New Boredom. *American Literary History*, 2004, vol. 16, no. 4, p. 690. Apie kraštutinę literatūros teorijos kritiką žr.: ROSE, J. How Historians Teach the History of the Book. *Canadian Review of Comparative Literature*, 1996, vol. 23, no. 1, p. 219–220.

55 CHARTIER, R. *The Order of Books: Readers, Authors and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*. Stanford, 1994, p. vii.

istorija?“ pasirodė 1982 metais ir nuo to laiko buvo kelis kartus perspausdintas – be autoriaus taisymų, bet kartais ne visas dėl redaktorių trumpinimo⁵⁶. Į savo paties klausimą, iškeltą antraštėje, autorius atsako ne apibrėždamas „knygą“ ar „istoriją“, bet nurodydamas, kad tai yra „svarbi nauja disciplina, kurią <...> netgi būtų galima pavadinti spausdintinės komunikacijos socialine ir kultūrine istorija, <...> nes jos tikslas yra suprasti, kaip per spaudą perduodamos idėjos ir kaip per pastaruosius penkis šimtus metų, atsidūrus spausdinto žodžio akivaizdoje, pasikeitė žmonijos mąstymas ir elgsena.“ R. Darntonas įtraukia ne vien spaudą: aptariami ir rankraščiai bei kitos formos, bet pagrindinį dėmesį jis skiria pademonstruoti, kaip idėjos, įsikūnijusios spausdintiniuose tekstuose, cirkuliuoja tam tikroje visuomenėje – nuo autoriaus iki leidėjo bei spaustuvinininko (bei kitų knygos verslo dalyvių); iki knygos prekiautojų bei kitų

3 PAV. IŠ DARNTON, R. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York: W. W. Norton & Company, 1990. Copyright © 1990.

Autorius: Robertas Darntonas. Naudojamas „W. W. Norton & Company, Inc.“ leidimu.

platintojų; ir toliau – iki skaitytojų, kurių įtaka autoriams „užbaigia uždarą grandinę ir užtikrina tai, kad knygos ne vien tik paprasčiausiai perpasakoja istoriją, o ją kuria.“ R. Darntonas bendrais bruožais nusakė, kaip vystysis tai, ką jis apibūdino kaip naujoji ir daug žadanti tyrimų lauką, kuris „[atrodo] sugebės išsikovoti vietą greta tokių laukų kaip mokslo istorija bei meno istorija tarp pripažintų akademinų disciplinų.“ Reikšminga tai, kad po šio dažnai cituojamo modelio (žr. 3 pav.) jis pateikia išplėstinį pavyzdį iš aštuonioliktojo amžiaus Prancūzijos istorijos nes, kaip sako R. Darntonas, „modeliai kažkokiu būdu sugeba iššaldyti žmones iš istorijos.“⁵⁷

Kaip jau buvo minėta, R. Darntonas reiškė susirūpinimą dėl didelių skirtumų tarp pradinių ideologinių atspirties taškų ir dėl dalykinių bei metodologinių prielaidų knygos istorijos tyrimų lauke. Jo nuomone, šis ėmė labiau panašėti „ne į lauką, o į atogrąžų mišką, <...> taip užgožtą pagalbinių disciplinų, kad nebeįmanoma įžvelgti bendrųjų jo kontūrų.“ R. Darntonas daro išvadą, kad „siekiant šiek tiek atsitolinti nuo tarpdisciplininių rietenų ir apžvelgti dalyką kaip visumą, būtų naudinga sukurti analizės, kaip knyga atsiranda ir kaip ji sklinda visuomenėje, bendrą modelį.“⁵⁸ Savo komunikacijos grandinės modelį R. Darntonas siūlo tam, kad išvengtų barnių dėl tarpdiscipliniškumo. Jis jį braižo norėdamas parodyti „holistinį požiūrį į knygą kaip komunikacijos priemonę; [šis požiūris] atrodo yra būtinas, jei norime išvengti susiskaidymo į ezoteriškai specializuotus fragmentus, kuriuos vieną nuo kito skiria įslaptinti tyrimų būdai ir bendras nesusikalbėjimas. „Komunikacijos grandinė tęsiasi nuo autoriaus prie leidėjo <...> spaustuvininko, siuntėjo, prekiautojo ir skaitytojo. Ties skaitytoju grandinė užsibaigia, nes jis daro įtaką autoriui tiek iki, tiek po knygos komponavimo akto.“⁵⁹ Kiekvienas grandinės mazgas susijęs su daugybe veiksmų, ypač su kitais visuomenės elementais. Tuos susijusius elementus – ekonominę ir socialinę konjunktūrą, intelektines įtakas ir viešinimą, politines ir teisesines sankcijas – R. Darntonas įkelia į 3 pav. vidurį.

Ypač stebina analogija su elektros grandine – ji irgi sumontuojama, paleidžiama ir ja ima tekėti srovė. R. Darntono modelyje kalbama apie komunikaciją, apie ryšius tarp žmonių, kurių tarpininkas nėra bendrai visų skaitomas tekstas, o knygos verslo veiksmai tam tikru laiku ir tam tikroje vietoje. Jo modelyje *knyga* atsiranda ir kaip abstrakcija, vaizduojanti tuos tarpininkavimo ryšius, ir kaip fizinis artefaktas.

Dėl tokio požiūrio R. Darntonas priklauso akademiniai *l'histoire du livre* tradicijai, kurios laikomasi Prancūzijos universitetuose⁶⁰. Su tokiu požiūriu jis aiškiau susitapatino knygos *Švietimo amžiaus verslas* (1979) įvade. Jame jis kvietė sulieti prancūziškąją socialinę istorinę požiūrį su anglų-amerikiečių puoselėjama analitinės bibliografijos [t. y. knygotyros – *vert.*] tradicija. Nors reiškė susirūpinimą dėl tarpusavio nesusipratimų galimybės, R. Darntonas netyčia įžeidė kai kuriuos tyrėjus knygotyrininkus, apibūdinęs retų knygų skyrių kaip vietą, kurioje susirenka „entuziastai, besigėrintys įrišimais, epigonai, kontempliuojantys vandenženklis,

56 DARNTON, R. What Is the History of Books? Perspausdinta kn.: DARNTON, R. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York, 1990; taip pat perspausdinta ir kituose rinkiniuose: *Reading in America; The Book History Reader*.

57 DARNTON, R. What Is the History of Books? In DARNTON, R. *The Kiss of Lamourette: Reflections*

in *Cultural History*. New York, 1990, p. 108, 111, 135, 113.

58 Ten pat, p. 110.

59 Ten pat, p. 111.

60 Apie Prancūzijoje praktikuojamą *l'histoire du livre* žr.: CHARTIER, R. *Frenchness in the History of the Book: From the History of Publishing to*

érudits, rengiantys Jane'o Austeno leidimus; bet čia nesutiksi nė vieno paprasto į esmę besigilinančio istoriko, kuris bando suprasti knygą kaip istorijoje veikiančią jėgą.“ Jis nurodo skirtumą tarp bendrosios istorijos mokslininkų ir knygotyros specialistų darbo: „istorijos mokslininkas gali daug ko išmokti iš knygų lobynų specialistų. Jie galėtų pamokyti jį, kaip sijoti savo lobius ir užčiuopti informacijos, tekančios jų periodiniais leidiniais, gyslą.“ Tuo metu R. Darntonas teigė, kad prancūzų tyrinėtojai nekreipė dėmesio į „knygos gamybos ir platinimo procesus“ ir vylėsi, kad sujungus „britų empirizmą ir prancūzų dėmesį plataus masto socialinei istorijai“ galima išgauti „originalų knygos istorijos mišinį.“⁶¹ Per pastaruosius dvidešimtį metų didelė dalis veikalų iš tiesų buvo įkvėpta R. Darntono minčių, nors taip pat reikia pasakyti, kad nemažai to įkvėpimo pasireiškė prieštaravimu minčiai, kad knyga yra komunikacijos grandinė.

Iš pat pradžių R. Darntono pastabos sulaukė G. Thomaso Tanselle'o, žymaus tos pačios anglų-amerikiečių tradicijos analitinės bibliografijos [t. y. knygotyros – *vert.*] atstovo, kritikos. Atsiribojęs nuo bet kokių komunikacijos grandinės komentarų, G. T. Tanselle'as peikė R. Darntoną už tai, kad jis daro skirtumą tarp knygotyros ir istorijos. Jis taip pat nepriėmė minties, kad pirmasis studijų laukas yra tolimas ir antraeilis, ir jo informacijos gyslą gali kasinėti tyrinėtojai iš antrojo lauko. Priešingai, G. T. Tanselle'as primygtinai teigė, kad knygotyra yra „visiškai brandi pačios istorijos šaka“⁶².

G. T. Tanselle'o pretenzijos, nekeliančios abejonių jo paties srities mokslininkams, atrodo nepamatuotos profesionaliam istorikui. Šiuolaikiniuose Europos ir Šiaurės Amerikos universitetuose pagrindinės istoriko specialybės skirstomos į politinę, ekonominę ir socialinę istoriją; šiuo metu klesti kai kurios vėliau atsišakojusios disciplinos: tai feminizmo ir lyčių istorija, etninio, rasinio ir tautinio identiteto istorijos bei kultūros istorija. Neatrodė, kad R. Darntono kolegos istorikai kada nors sutiks su teiginiu, kad knygotyra yra istorijos šaka, bet juos galima įtikinti jos, kaip metodo, pasiskolinto iš giminingos disciplinos, nauda. Nors šios esė penktajame skyriuje siūlomi kai kurie pirminiai metodai, galiausiai istorikų pasitikėjimą knygotyros nauda lems įtikinamų mokslinių tyrinėjimų visuma. O istorikai, kurių tyrinėjimai siejasi su knygomis, sutinka su R. Darntonu, kad būtina suprasti žmogiškąjį veiksnį, komunikaciją istoriniame kontekste, ir knygą kaip savotišką „transakciją“, kuri „parašytą žodį paverčia viešu“, yra kuriama, patenka į apyvartą, suvokiama ir keičiama⁶³. Pavyzdžiui, Jamesas Ravenas siūlo knygos istoriją „pakankamai išplėtoti, kad apimtų komunikacijos ir socialinės bei politinės transformacijos istoriją, siekiančią už su knygos gimimu ir recepcija tiesiogiai susijusių dalykų.“⁶⁴

THOMAS R. ADAMSAS IR NICOLAS BARKERIS: Į KNYGĄ ORIENTUOTAS MODELIS (1993). Thomo R. Adamso ir Nicolo Barkerio R. Darntono pateikto modelio kritika aukštyn kojom apverčia santykinę materialaus artefak-

to ir žmogiškosios veiklos svarbą. T. R. Adamsas ir N. Barkeris yra knygotyrimininkai, kurie savo *Naują knygų studijų modelį* vadina manifestu. Jie palankiai vertina R. Darntono darbą, kaip ir Elisabethos Eisenstein veikalą *Spausdinimo staklės kaip pokyčių veiksnys* bei naujai kilusį susidomėjimą knyga kaip tyrimo objektu. Tuo pačiu metu jie stengiasi įrodyti, kad istorikų kišimasis kėsina į pripažintą mokslo discipliną – knygotyra: „Knygotyrininkas, kurio tyrimų sritį akademiniai istorikai netikėtai ištempė rampos švieson, į pasirodymą platesnėje scenoje reagavo sužavėtas ir sunerimęs.“⁶⁵

T. R. Adamso ir N. Barkerio straipsnis suprantamas kaip „chartija“ „vykdantiems kelio ženklavimo užduotį“ ir tiriantiems „bendrą kelią į priekį“. Jie reiškia susirūpinimą, kad knygotyra daugelį metų buvo „laikoma pagalbine [literatūros mokslų] disciplina, tarnaujanti aukštesniam tikslui – nustatyti tikslų tekstą“. Posing tašku jie laiko garsųjį teiginį, kurį savo 1969 metais paskelbtame straipsnyje „Sąmonės spaustuvininkai“ pasakė D. F. McKenzie’s: „pagrindinis knygotyrimininko uždavinys – nustatyti konkretaus teksto transmisijos faktus, ir jis naudoja visus tinkamus įrodymus, kad nustatytų knygotyriminę tiesą.“ Tokie įrodymai apima spaustuvių ir leidyklų archyvus, jeigu jie yra išlikę, bei liudijimus iš knygų, kurios buvo spausdinamos tuo pačiu metu, kaip ir aptariamoji. Taigi, pasirodžius autoritetingam D. F. McKenzie’o straipsniui, „literatūros bibliografų veikla perkėlė dėmesio centrą nuo teksto grynumo į jo perdavimą.“⁶⁶ Arba, paties D. F. McKenzie’o žodžiais tariant, jie atsisakė degresinės bibliografijos sąvokos. Kol kas viskas gerai.

Tuomet T. R. Adamsas ir N. Barkeris pereina prie „Pareiškimo apie knygos istoriją“, kuris buvo priimtas 1980 metais vykusioje tarptautinėje konferencijoje.

the History of Reading. *Proceedings of the American Antiquarian Society*, 1987, vol. 97, no. 2, p. 299–329. Tyrimų pradžią galima nukelti į 1958 metus, kai Lucieno Febvre’o ir Henri-Jeano Martino knygą *L’Apparition du Livre* išleido „Editions Albin Michel“ leidykla. (Vėliau ji buvo išversta į anglų kalbą kaip FEBVRE, L. and MARTIN, H. J. *The Coming of the Book: The Impact of Printing, 1450–1800*. London; New York, 1976.) Pirmasis veikalas, kurį būtų galima laikyti pirmąja knyga dabar jau tampančioje globalia knygos istorijos nacionalinių istorijų bibliotekoje, buvo FEBVRE, L.; CHARTIER, R. (eds.) *Histoire de l’édition française*. 4 vol. Paris, 1982–1986.

⁶¹ DARNTON, R. *The Business of Enlightenment: A Publishing History of the Encyclopédie 1775–1800*. Cambridge, 1979, p. 2–3.

⁶² TANSSELLE, G. T. From Bibliography to Histoire totale: The History of Books as a Field of Study. *Times Literary Supplement*, 5 June 1981, p. 647.

⁶³ HOWSAM, L. Book History Unbound: Transactions of the Written Word Made Public. *Canadian Journal of History*, 2003, April, 38, p. 73–74.

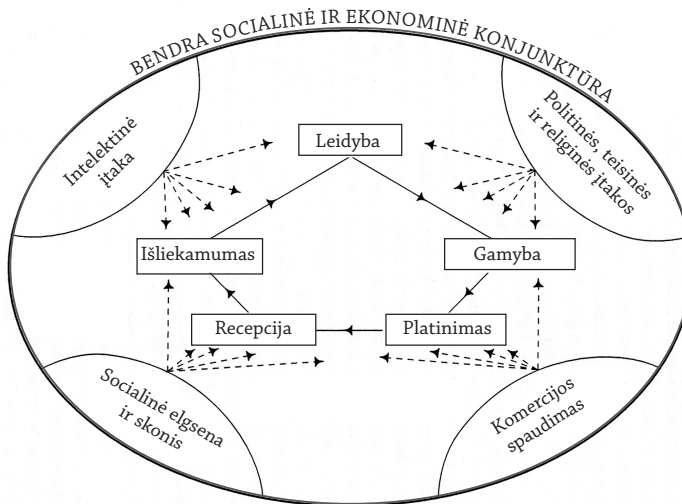
⁶⁴ RAVEN, J. *London Booksellers and American Customers: Transatlantic Literary Community and the Charleston Library Society, 1748–1811*. Columbia, 2002, p. xviii.

⁶⁵ ADAMS, T. R.; BARKER, N. A New Model for the Study of the Book. In *A Potencie of Life: Books in Society*. London, 1993, p. 6.

⁶⁶ Ten pat, p. 7.

Jame kalbama apie „visus knygų gamybos, publikavimo ir platinimo aspektus – nuo autorystės etapo ligi pat knygos poveikio skaitytojams ir galutinai – visuomenei“. T. R. Adamsui ir N. Barkeriui atrodo, kad vienas šio pareiškimo žodis nusako problemą: „Būtent įterptas žodis „galutinai“ parodo kylančią socialinių istorikų įtaką. Be to, žodžio pareiškimas vis tiek būtų griežtas teiginys apie knygos istorijos svarbą. Jį įterpus knygotyra vėl tampa pagalbine socialinės istorijos disciplina, kitos disciplinos tarnaitė. T. R. Adamsas ir N. Barkeris klausia: „Argi knygų tyrimas amžinai tarnaus visiems kitiems?“ Ir patys atsako: „Dalykas yra pakankamai svarbus, kad būtų pripažintas savarankišku <...> Šiuo atveju taikoma ne konkreti disciplina (kaip istorija ar fizika) visiems įvykiams, bet visos disciplinos taikomos konkretiems įvykiams, šiuo atveju – knygoms.“ Kaip ir G. T. Tanselle’as, jie mėgina pakelti knygotyros kaip akademinės disciplinos statusą ir apginti nuo tų, kurie siekia nustumti ją į antraeilio plano vaidmenį. R. Darntono ir kitų teiginiuose jie įžiūri „globėjišką toną, <...> kuris leidžia suprasti, kad iki šiol nuveiktas darbas nėra tikra ar svarbi istorija.“⁶⁷

T. R. Adamso ir N. Barkerio modelyje yra daug sveikintinų dalykų, bet vis dėlto knygotyrininkai siekdami, kad istorikai dėmesingai priimtų jų požiūrį į knygų istoriją, daro kai kurias pernelyg plačias prielaidas ir kelia pernelyg didelius reikalavimus. Pirmasis panašus į G. T. Tanselle’o, kuris taip pat reikalavo, kad knygotyra

4 PAV. Iš: ADAMS, T. R.; BARKER, N. A New Model for the Study of the Book. In *A Potencie of Life: Books in Society*. London, 1993, p. 5–43. Copyright © 1993 by Thomas R. Adams and Nicolas Barker. Naudojamas Nicolas Barkerio leidimu.

būtų pripažinta kaip atskira istorijos mokslo šaka. Antrasis – tai, kad vietoje žmogiškos veiklos arba abstrakčių diskurso ir komunikacijos koncepcijų tyrimo centru jie padaro materialų objektą⁶⁸. Įtampas tarp disciplinų pašalinti nepadedta tai, kad knygotyriminkai patys nuolaidžiaudami priešinga kryptimi globėjiškai teigia, kad nors socialiniai istorikai „nerašo knygos istorijos“, šiaip ar taip, jie gali „įnešti svarbų įnašą į ją“⁶⁹.

Iš šios istorijos ir knygotyros konfrontacijos atsiranda kai kas daugiau negu „tarpdisciplininės rietenos“. T. R. Adamsas ir N. Barkeris aiškiai gina ribas tarp dviejų disciplinų, tačiau jų gynyba sumažina idealaus visaverčio tarpdisciplininio mokslo kūrimo galimybę ateityje. Savo modelyje (4 pav.) jie tiesiogiai varžosi su R. Darntono komunikacijos grandinės modeliu, visiškai korektiškai pabrėždami, kad „jis labiau liečia žmones, o ne knygas“. Jam svarbi komunikacijos istorija, o todėl „tiems, kas kreipia dėmesį į visuotinę knygų vertę, <...> jis pasirodys ribotas“. Jie siūlo alternatyvią schemą:

ratą tarpusavyje susijusių elementų, kuriuos veikia arba gali veikti jėgos, pavaizduotos jo centre.

Tačiau kadangi mes kalbame daugiau apie knygą, o ne su jos judėjimu susijusius žmones, R. Darntono elementų ir galių sistemos tvarka yra atvirkštinė. Knygos ciklas atsiduria centre: netiesiogiai veikiančios jėgos žvelgia ir į jį ir daro įtaką iš pakraščių. Vietoje šešių grupių žmonių, kurie lemia „komunikacijos tinklo“ veiklą, mes pasirinkome penkis knygos gyvybės ciklo elementus – leidybą, gamybą, platinimą, recepciją ir išlikimą, kurių seka sudaro komunikacijos sistemą ir kurios savo ruožtu gali paskatinti kitų ciklų radimąsi.

Priešingai R. Darntono elektros grandinės, kurią uždaro rašytojo ir skaitytojo tarpusavio įtaka, metaforai, T. R. Adamsas ir N. Barkeris į savo schemą žiūri kaip į žemėlapi, kuriame sprendimai, kokia eilės tvarka reikia pateikti ir kas turi būti pasaulio centrinis taškas, priklauso nuo „santykių, o ne nuo tikslų buvimo vietų“. Labiausiai stebina tai, kad ne autorystė, o leidyba laikoma „pradžios tašku“. Šiems

67 Ten pat, p. 7, 10, 41 n. 26; CARPENTER, K. E. (ed.) *Books and Society in History: Papers of the Association of College and Research Libraries Rare Books and Manuscripts Preconference, 24–28 June, 1980*. Boston, Massachusetts; New York, 1983, p. xi.

68 Tai ne vieta išsamiai diskutuoti apie istorikų nenorą naudoti objektus kaip įrodymus. Ši problema iš dalies kyla iš devynioliktojo amžiaus bandymų nustatyti ribas tarp archeologijos ir istorijos (žr. LEVINE, P. *The Amateur and, the professional: Antiquarians, Historians, and Archeologists in Victorian England,*

1838–1886 [Mėgėjas ir profesionalas: Viktorijos epochos antikvarai, istorikai ir archeologai]. Cambridge, 1986). Tačiau didelė dalis naujosios kultūros istorijos sugriovė šias ribas. Šalia karnavalų ir kitų kultūros formų antropologinių tyrimų pradėta domėtis troškimų objektais, kuriuos įvairiose vietose ir tam tikrame laike identifikuoja kultūros.

69 ADAMS, T. R.; BARKER, N. A New Model for the Study of the Book. In *A Potencie of Life: Books in Society*. London, 1993, p. 10.

komentatoriams, kaip ir Rogeriui E. Stoddardui, „sprendimas publikuoti, o ne sukurti tekstą yra <...> pirmasis žingsnis kuriant knygą.“⁷⁰

Nors grandinės metafora atrodo dinamiška, o žemėlapis – statiška, T. R. Adamso ir N. Barkeris vis dėlto nurodė didelę R. Darntono modelio silpnybę. Jame knyga susinaikina atlikusi skaitytojo ir autoriaus tarpusavio komunikacijos vaidmenį. Kolekciniškas, kuris išsigyja knygą labiau tam, kad ją išsaugotų, o ne tam, kad skaitytų – ar tai būtų institucinė biblioteka, ar privati, – laikomas visiškai tokiu pat kaip paprastas pirkėjas. Bet vis dėlto jėgos, kurios daro įtaką spausdintos medžiagos išlikimui, turi esminės reikšmės, lemiančios, kaip ją suvokia vėlesnės kartos⁷¹. Knygotyros modelis atsižvelgia ne tik į knygų gajumą, į jų sugebėjimą išlikti ne vien originaliu pavidalu, bet ir į patiriamus pokyčius naujose ir pataisytose laidose, vertimuose, sutrumpintuose variantuose bei kitais formatais, o kiekvienas savo ruožtu tampa savųjų išlikimo ir transformacijų subjektu.

Vis dėlto T. R. Adamso ir N. Barkerio gynyba prieš mėginimus pateikti knygą kaip vieną iš varomųjų istorijos jėgų parodo disciplinų barjerą aukštesnį negu tas, kurį taiko kultūros istorikai ir literatūros mokslininkai – abiejų šių grupių istorikai dabar jau įgudo brakonieriauti kitų savo humanitarinių bei socialinių mokslų kolegų teorijų ir metodologijų rezervatuose. Keistai lyties požiūriu pavartotas knygotyros kaip istorijos „tarnaitės“ terminas, kuris anksčiau jai buvo taikomas literatūros mokslų atžvilgiu, ne vien leidžia suprasti, kad esama tam tikro susirūpinimo dėl atskirų disciplinų bei tarpdisciplininių studijų santykinų stiprybių ir silpnybių; jis taip pat primena, kad, priešingai negu istorija ir literatūros mokslai, knygotyroje labai mažai socialinės klasės tyrimų ir beveik jokių lyties, rasės ir etniškumo ar tautinės tapatybės analizės bandymų⁷². Šie teoriniai klausimai, kurie sukūrė kitų akademinų mokslų pagrindus, paliko knygotyrą santykinai nepaliestą.

PETERIS D. McDONALDAS: KRITIKA IŠ LITERATŪROS MOKSLŲ (1997). Klasės, rasės ir lyties klausimai darė didelę įtaką literatūros mokslui. Anglų ir kitų literatūrų tyrinėjai rinkosi iš daugybės teorinių požiūrių, kad pažvelgtų į literatūrinius tekstus – tiek kanoninių knygų, tiek kitų naratyvų, ligi šiol neįtrauktų į sutartinį literatūrinį kanoną. Knygoje *Literatūros kultūra ir leidybos praktika Britanijoje 1880–1914 m. (British Literary Culture and Publishing Practice 1888–1914)* Peteris D. McDonaldas paima R. Darntono modelį ir išskleidžia jį per tris matmenis. Jis atidžiai nagrinėja vėlyvojo Viktorijos ir Edvardo epochų Londono autorius ir jų leidėjus – tai laikas ir vieta, kai ir literatūrinės formos, ir leidybos praktika išgyveno didelius transformacijų procesus. P. D. McDonaldas supažindina skaitytojus su Pierre'o Bourdieu kultūrine teorija. P. Bourdieu manymu, literatūros sritis yra socialinis mikrokosmas, kuris turi savo „struktūrą“ ir savo „dėsnius“; o rašytojai, kritikai ir iš tiesų leidėjai, spaustuvinkai, platintojai ir skaitytojai yra

„specialistai“, kurių „atskiri interesai“ yra būdingi šiam uždaram pasauliui“. ⁷³ Šią teoriją P. D. McDonaldas pritaiko senajai plokščios komunikacijos grandinei ir (nersistengdamas grafiškai atvaizduoti) ją gniaužo, tampo, daugina ir transformuoja. Rezultatas – stebėtinai naudingas būdas mąstyti apie tai, kaip literatūrinės kompozicijos tampa fiziniais ir komerciniais artefaktais, kuriuos vadiname knygomis. P. D. McDonaldas aiškina: „Anot P. Bourdieu, tekstai užima išskirtinę vietą kaip materialios formos ypatingoje tiriamo lauko srityje, o bet kokios literatūrinės analizės pirmučiausia prievolė yra ne interpretuoti jų reikšmę, o rekonstruoti išskirtines situacijas.“ ⁷⁴ Šias situacijas – komercinę, kultūrinę, intelektualiąją bei tarpines – R. Darntono komunikacijos grandinė atskleidžia tik iš dalies, nes pagrindinė užduotis yra atkurti literatūrinį lauką.

T. R. Adamso ir N. Barkerio požiūriu, knygos gyvenimo ciklą lemia įvykiai, iš kurių pirmasis – publikavimas – ją transformuoja iš rankraščio į knygą. Bet P. D. McDonaldas, interpretuodamas P. Bourdieu, nustato, kad pats Viktorijos laikų literatūrinis tekstas yra ypatingoje situacijoje, tai yra leidėjo ir autoriaus jam pritaikytoje formoje, pavidale ir marketingo programoje. Tą tekstą sukūrė autorius, bet R. Darntonas konceptualizuoja individualius, atomiškus autorius bei leidėjus, o P. D. McDonaldas pabrėžia literatūrinės kultūros sudėtingumą. Amžių sandūros Londone buvo daugybė grupių ir pogrupių, daugybė statuso sluoksnių bei įvairios

70 Ten pat, p. 15, 17, 18. Jie tęsia: „Teksto prigimtis ir kai kuriais, bet ne visais, atvejais autoriaus ketinimai tampa sprendimą lemiančiais veiksniais, tačiau jį kontroliuoja ir kiti veiksniai, kurie nedaug siejasi su teksto vidiniais pranašumais.“ Jų priede „Intentionality and Reception Theory [Intencionalumas ir recepcijos teorija]“ (p. 195–201) taip pat aptariamas intencionalumas.

71 Nors Ontarijo viešosios ir universitetų bibliotekos atidžiai išsaugojo ir sukatalogavo daugybę vietos laikraščių, tačiau istorikui, besidominčiam dvidešimtojo amžiaus ketvirto dešimtmečio visuomenės papročiais, nepaprastai sunku rasti Toronto skandalingą laikraštėlį *Hush*. Žr. HOUSTON, S. A little steam, a little sizzle and a little sleaze: English-Language Tabloids in the Interwar Period [Truputis garo, truputis šnypštimo, truputis purvo: angliški tabloidai tarpukario laikotarpiu]. *Papers of the Bibliographical Society of Canada*, 2002, vol. 40, no. 1, p. 39–40.

72 Apmąstymus apie knygą kaip lyties objektą galima rasti BENTON, M. *Beauty and the Book*: Fine

Editions and Cultural Distinction in America [Grožis ir knyga: gražūs leidiniai ir kultūros skirtumai Amerikoje]. New Haven, 2000. ir HOWSAM, L. In My View: Women and Book History (Guest Editorial). *SHARP News*, Autumn 1998, vol. 7, no. 4, p. 1–2. Mathew P. Brownas įžvalgiai pastebi, kad „daugelis McKenzie'io inspiruotų tyrimų <...> aukština prasmių kūrimo galimybes, bet <...> ne visada siekia suprasti tų variantų sociologinius matmenis, kaip antai lyčių tapatybes“ (BROWN, M. P. *Book History, Sexy Knowledge, and the Challenge of the New Boredom* [Knygos istorija, patrauklios žinios ir naujosios nuobodybės iššūkis]. *American Literary History*, 2004, vol. 16, no. 4, p. 694.)

73 MCDONALD, P. D. *British Literary Culture and Publishing Practice, 1880–1914*. Cambridge, 1997, p. 10, 177, n. 37, cituoja Pierre'ą Bourdieu (*The field of cultural production*, p. 181–182).

74 MCDONALD, P. D. *British Literary Culture and Publishing Practice, 1880–1914*. Cambridge, 1997, p. 13.

galimos pozicijos, kurias galėjo užimti abiejų profesijų atstovai. Trijų atskirų atvejų tyrimais jis parodo, kaip du požiūriai į literatūrą – puristinis ir siekiantis pelno – gyvuoja kartu nuolatinėje tarpusavio įtampoje⁷⁵. Rašytojai ir grožinių bei kitokių veikalų leidėjai, dirbę įžvalgiems išsilavinusiems skaitytojams (literatūros menas – menui), niekino kūrinius, kilusius iš komerciškai orientuotų asmenų ir firmų, kurios įnirtingai stumdėsi alkūnėmis skindamos sau kelią į išsiplėtusią ir, galimas daiktas, potencialiai pelningą visuomenei skirtos literatūros rinką. Ir atvirkščiai. Lygiai taip pat jų varžovai vyresnės kartos rašytojai bei solidūs leidybos sunkiasvoriai save laikė besipriešinančiais avangardizmo naujokams. Ir vėl lyčių tapatybės susipriešina tarpusavyje. Rimtas beletristas, įtikinėdamas savo intelektualius skaitytojus, apibūdina save kaip priešininką lengvabūdiškų arba per daug emocingų moterų raševų, kurias puoselėja leidėjai, pasirengę pateikti jų kūrybą pasibaisėtinais neišrankioms masėms.

Knygos istorijos mokslas buvo stebėtinai priešingas teorijai, ir kai kurių literatūros istorikų antagonizmas literatūros teorijai sutrukdė tirti kultūros teorijos taikymą platesniems socialiniams autorių, skaitytojų ir leidėjų tinklams. Pasitelkdamas P. Bourdieu, P. D. McDonaldas savo kruopščiam empirinių duomenų apie tris pasirinktus tekstus interpretavimui suteikia sveikintiną teorinio išmaningumo lygį. Jo analizė vertina autoriaus arba leidėjo „nediskursinę poziciją literatūros srityje“, tai reiškia – jų socioekonominį statusą, esantį už jų literatūriniam diskurse turimos vietos. P. D. McDonaldas dosniai ir įtaigiai pripažįsta R. Darntono įnašą. Jis nurodo, kad R. Darntono komunikacijos grandinėje veiksniai

visų pirma apibrėžiami pagal savo *funkciją materialios* gamybos procese. Autoriai gamina rankraščius, leidėjai ir platintojai teikia paslaugas, spaustuvininkai ir knygrišiai profesionaliai atlieka rankų darbą, o skaitytojai yra galutiniai vartotojai. Atsižvelgiant į [R. Darntono] konkrečiai keliamus tikslus, ši iš esmės pagrindinė funkcionali įžvalga į visos grandinės sąveiką yra neabejotinai vertinga metodologiškai. Bėda ta, kad ji apakina pati save. Kalbant konkrečiai, ji nesiskaito su kitais literatūrinės kultūros organizavimo būdais, o dėl to ir neatsižvelgia į kitą bendrojo gamybos proceso matmenį. Pirmą, kultūros veikėjų pozicijos apibrėžiamos ne vien horizontaliai pagal jų *funkcijas* grandinėje, bet ir vertikalčiai pagal jų *statusą* sudėtingai struktūruotoje srityje. Nors šie matmenys, be abejo, yra glaudžiai susiję, <...> jie yra raiškiai skirtingi.

P. D. McDonaldo veikalas čia nušviečiamas todėl, kad jis iš literatūros mokslo pozicijų kritikuoja R. Darntono disciplinines prielaidas apie tai, kaip knyga veikia. Trumpame straipsnyje apie P. Bourdieu idėjų taikymą knygos istorijai P. D. McDonaldas įžvalgiai teigia, kad R. Darntonui ypač įdomu panaudoti knygos istoriją

kaip „būdą, leidžiantį permąstyti ir perrašyti ne-knygos istoriją“⁷⁶. Panašiai ir pats P. D. McDonaldas domisi, kaip panaudoti knygos istoriją permąstant ir perrašant literatūros kritiką ir jos veikalus.

JAMESAS A. SECORDAS: KNYGOS IR MOKSLO ISTORIJOS (2000). 1994 metais Adrianas Johnsas komentavo, kad „vienu ir tuo pačiu metu ateina nauja knygos istorikų ir mokslo istorikų karta“ ir patarė: „jų suartinimas būtų labai naudingas abiem stovykloms“⁷⁷. Toks suartėjimas kaip tik dabar ir vyksta, ir vienas mokslo istorikas tiesiogiai panaudojo R. Darntono modelį, parodydamas, kaip knygos istorijos tyrimams galima vaisingai naudoti abiejų disciplinų metodus bei teorijas. Jamesas A. Secordas ankstesniame veikale tyrė karalienės Viktorijos laikų geologijos istoriją, bet vėliau nukreipė dėmesį į devynioliktojo amžiaus idėjas apie evoliuciją knygoje *Viktorijos laikų sensacija: knygos „Vestiges of the Natural History of Creation“* [Gamtinės sutvėrimo istorijos klystkelių] *nuostabus paskelbimas, suvokimas ir slapta autorystė*. *Vestiges* pirmą kartą buvo išleista 1844 metais, ir jos anonimė autorystė prisidėjo prie sukeltos sensacijos, kaip ir joje aptariamoms gamtinio pasaulio evoliucijos idėjos. Tai atsitiko prieš penkiolika metų iki pasirodant Charleso Darwino knygai *Rūšių kilmė*, ir J. A. Secordas iš dalies mėgina šį klasikinį veikalą įtalpinti į anuo metu sukėlusios sensaciją, bet dabar jau užmirštos pirmtakės knygos kontekstą. Kaip galima numanyti iš *Viktorijos laikų sensacijos* paantraštės, čia pasakojama vienos knygos istorija, bet J. A. Secordas aiškiai pasako, kad jo tikslas nėra rašyti knygos „biografiją“, kaip R. Darntonas pateikia knygoje *Švietimo amžiaus verslas* (1979), „labiau sutelktą į gamybą ir autorystę, o ne į skaitymą“. Vietoje to J. A. Secordas siūlo:

Nepaprasta *Vestiges* istorija gali būti atkurta remiantis nauju požiūriu į skaitymą bei komunikaciją, kuris revoliucionizuoja daugelio mūsų praeities aspektų interpretaciją. Skaitymas dažnai buvo laikomas giliai asmenišku potyriu, tačiau šį procesą galima giliau suprasti, kaip apimančią visą įvairovę būdų, kuriais knygos ir kitais pavidalais spausdinti veikalai priimami ir vartojami. Šia prasme skaitymo istorija tampa kultūrinio formavimosi veiklos dalimi. Aš strategiškai pasirinkau tirti visus vieno veikalo naudojimo ir raiškos būdus – pokalbyje, vienvietėje, autorystėje, moksliniuose debatuose, religinėje priešpriešoje, viešojoje politikoje bei

75 Pavyzdžių studijoms skirtų skyrių antraštės – „Rašto vyrai ir jūros vaikai“, „Josephas Conradas ir Henley’io ratelis“, „Žaidimas aikštėje: Arnoldas Bennettas kaip romanistas, serialistas ir žurnalistas“ ir „Lengvas skaitalas ir raidžių orumas: George Newnes, Ltd. ir Arthuro Conano Doyle’io sukūrimas“.

76 MCDONALD, P. D. Implicit Structures and

Explicit Interactions: Pierre Bourdieu and the History of the Book. *The Library*, 6th series, 1997, vol. 19, no. 2, p. 5.

77 JOHNS, A. History, Science, and the History of the Book: The Making of Natural philosophy in Early Modern England. *Publishing History*, 1994, vol. 30, p. 5.

žinių perdavime. Tik tada mes pradėsime suprasti, kokį vaidmenį atlieka spausdintas žodis formuojant naujas pramoninio amžiaus tapatybių prasmes. Gana netikėtai tiriant tokio veikalo kaip *Vestiges* istoriją paaiškėja, kad tik saujelė mokslisų knygų, kurios sukėlė sensaciją, paliko daugiau ryškių žymių negu panašios reikšmės grožinės literatūros, istorijos ar poezijos veikalai. Nuorodos į fosilijų pėdsakus ir kosminius ūkus santykinai ypatingos tuo, kad gana lengva rasti jų šaltinį. Dėl to plačiai skaitoma mokslinė knyga yra geras „kultūrinis pėdsakas“: ja galima naudotis gerokai įvairesnėmis aplinkybėmis negu beveik bet kurios kitos rūšies knyga.

Savo knygą J. A. Secordas apibūdina kaip „bandymą parašyti kitokios rūšies istoriją“, kai į skaitymą ir jo praktiką žiūrima kaip į „rimtą istorinį veiksni“ – šiuo atveju leidusį išplisti evoliucijos idėjoms⁷⁸. Tai, ką *Vestiges* pasirodymas sako apie penktą devynioliktojo amžiaus dešimtmetį ir darvinizmo sąjūdį šeštame dešimtmetyje, neabejotinai daug ką pasako apie Viktorijos laikų kultūrą. J. A. Secordo žodžiais tariant, „kiekvienas skaitymo veiksmas yra ir užmiršimo veiksmas <...>. Knygos, kurios mums leidžia užmiršti daugiausiai, visuotinai pripažįstamos klasikinėmis <...> *Rūšių kilmė* išlieka ryškiausiu Viktorijos laikų paminklu mūsų visuomenėje, tačiau kartu ji nustumia į užmarštį daugybę to pasaulio dalykų <...> Prisiiminę *Rūšis* mes pamirštame *Vestiges*.“⁷⁹ O skaitydami *Vestiges* pamirštame prieš tai buvusias knygas.

Nors retai kuri knyga taip tinka studijoms, kaip *Vestiges*, J. A. Secordo indėlis į knygos ir spaudos kultūrų tyrimus yra esminis. Kaip jau matėme, skaitymo ir skaitytojų tyrimai dažniausiai, bet ne visada, buvo siejami su praeities santykių su grožine literatūra ir poezija atgaminimu; P. D. McDonaldo veikalas tipiškas to pavyzdys. Tačiau problematika visiškai pasikeičia, kai klausiama ne „kaip mes galime suprasti tą įvykį arba kitą epizodą?“, o kaip „bendraamžiai suvokė tą autorių ar tą kanoną?“ R. Darntono atliktą knygos ir skaitymo tyrimų aštuonioliktojo amžiaus Prancūzijoje analizę galima apibūdinti kaip bandymą atsakyti į klausimą „kodėl kilo Didžioji Prancūzijos revoliucija?“ Taip pat ir J. A. Secordo klausimas, „kaip ankstyvojoje Viktorijos epochoje buvo suprantama gamta“, yra istoriko klausimas. Formulodamas atsakymus jis rėmėsi, ir širdingai pripažino tai, kad naudojosi bibliografų bei knygos istorikų darbais, o skolą jiems gražina siūlydamas naują teorijos apie knygos veikimą konkrečioje kultūroje kūrimo būdą.

J. A. Secordas įveda literatūrinės replikacijos terminą. Ši dauginimosi metafora R. Darntono grandinės įvaizdyje pakeičia cirkuliacijos įvaizdį. Kaip ir ląstelės, tekstai daugina patys save, bet su pakitimais; ir taip pat, kaip ir gyvi organizmai, knygos evoliucionuoja iš vienos būsenos į kitą. Knygos dauginamos spausdinimo staklėmis, tačiau tiriant laidų seką paaiškėja, kad atgaminimas nereiškia visiškai tikslaus kopi-

javimo. Net priešingai – ta pati antraštė kartais pasirodo virš ženkliai besiskiriančių tekstų ir ant labai skirtingų fizinių formų. Egzemplioriai gali būti patvirtinti autoriaus arba leidėjo, bet gali būti ir „nupiratauti“ kitų; skaitytojai gali daryti kopijas savo reikmėms; o vėlesnės kartos perskaitymas skirsis nuo to, kaip knygą skaitė autoriaus bendraamžiai. J. A. Secordo pateikiama R. Darntono modelio kritika nurodo, kad grandinės terminai labiau pabrėžia grįžtamąjį ryšį, bet nepakankamai tai, kaip knygos egzistuoja už knygų verslo, kuriame buvo sukurtos, ribų.

Literatūrinės replikacijos terminas kilo iš plačių naujausių tyrimų mokslo istorijos srityje, kur mokslininkai dabar įrodo, kad šiuolaikinio mokslo normos buvo socialiai sukonstruotos⁸⁰. Ankstesnių laikų mokslininkai suprato eksperimentų kartojimą kaip gryną mechaninį procesą, tačiau naujausi tyrimai rodo, kad tokios replikacijos remiasi pasiektu susitarimu, kad du eksperimentai vienodais laikomi tik faktiškai. J. A. Secordas siūlo analogiją tarp mokslinio eksperimento faktiško konceptualizavimo ir autorystės–leidybos–skaitymo sekos. Kaip ir mokslinis eksperimentas, anksčiau spauda buvo laikoma grynai mechanišku dalyku, tačiau knygų istorija rodo, kad spauda taip pat yra susitarimas tarp su knygų verslu susijusių žmonių dėl to, kad viena laida yra visiškai tokia pati, kaip ir kita. Tai, kad skaitančioji publika tiki, jog ta pati ar pakartotinė vienos knygos laida yra vienodai autoritetinga, tėra veikiantis knygų prekybos susitarimas. Kai *Vestiges* pakartotinės laidos ir nauji perskaitymai plito nuo 1844 metų ligi pat šeštojo dešimtmečio pabaigos, nė karto nebuvo pasiekta vienodos nuomonės, apie ką yra ši knyga, ir nuolat buvo sudaromi aptakūs atsitiktiniai susitarimai – ypač lakūs dėl to, kad Roberto Chamberso autorystė buvo slepiama taip ilgai.

Pamoka, kurią J. A. Secordas pasisėmė iš knygos istorijos ir knygotyros, buvo ta, kad „net vienoje laidoje buvo sunku pasiekti teksto stabilumą“. Kaip ir kitos svarbios knygos, *Vestiges* dauginosi visoje tuolaikinėje kultūroje – daugeliu skirtingų laidų bei ilgomis citatomis, įterptomis į recenzijas bei priešiškus atsiliepimus. Spausdintas tekstas traukė skaitytojų dėmesį įvairiose vietose, kuriose kiekvienas buvo pasirengęs ir sugebėjo suprasti jo turinį ir iš naujo „perspausdinti“ jį pokalbyje. Materiali spaustuvės replikacija (o tai savaime yra kultūrinis procesas) tapo pašnekesių įvairiausiose vietose – nuo smuklių iki buduarų – fono dalimi, taip pat ir abiejų pusių evoliucijos klausimų žinovų pamokslų pagrindu. Savo ruožtu, šią kultūrinę replikaciją lėmė spaustuviniai sprendimai dėl šrifto ir popieriaus, dizaino

78 SECORD, J. A. *Victorian Sensation: The Extraordinary publication, Reception, and Secret Authorship of 'Vestiges of the Natural History of Creation'*. Chicago, 2000, p. 3, 518.

79 Ten pat, p. 515, 532.

80 SHAPIN, S.; SHAFFER, S. *Leviathan and the Air-Pump: Hobbes, Boyle, and the Experimental Life*. Princeton, 1958; SHAPIN, S. *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth-century England*. Chicago, 1994.

ir rinkodaros. Kitas būdas šitai įvardyti būtų pamąstyti, kaip knygos istorija kartais gali būti konceptualizuota kaip autorystės, skaitybos ir leidybos tyrimas. Atsisakius išankstinės nuostatos kuriam nors iš šių trijų komunikacijos grandinės elementų suteikti pirmenybę, J. A. Secordo analizė pakyla virš jų. Ji yra kontekstuali visokeriopa šio žodžio prasme, nes atkreipia dėmesį į tai, kaip knygos veikia kultūrinėje terpėje ir kaip jos pasinaudoja savo galiomis.

Mokslo istorikai, kaip ir kultūros istorikai bei visi kiti, besidarbuojantys plačių istorijos studijų pavėsyje, knygos ir spaudos istorijos tyrimams suteikė labai turiningą matmenį. Reikia pažymėti, kad jų įnašas neapsiriboja vien knygos istorija, bet yra giliai įsiterpęs į klausimus, svarbius kitų disciplinų mokslams⁸¹. R. Darn-tonas klausė, kaip skaitymas prisidėjo prie Prancūzijos revoliucijos⁸², A. Johnsas, J. A. Secordas ir kiti kėlė klausimus apie naujųjų amžių pradžios ir karalienės Viktorijos epochos supratimą apie gamtą, o atsakymą surado naujųjų amžių pradžios ir karalienės Viktorijos epochos knygų prekybos ir skaitymo praktikos prigimtyje⁸³. Ar gali būti, kad mokslas, kuris naudoja knygą kaip intelektualinį įrankį ir būdą, atveriantį interpretacijos perspektyvų, būtų netgi daug našesnis už tyrimus, siaurai nukreiptus į sudėtingas knygų smulkmenas vien pačių knygų labui?

Šaltiniai ir literatūra

- ADAMS, T. R.; BARKER, N. A New Model for the Study of the Book. In *A Potencie of Life: Books in Society*. Ed. by Nicolas Barker. London: British Library, 1993, p. 5–43.
- ALLAN, D. Some Methods and Problems in the History of Reading: Georgian England and the Scottish Enlightenment. *Journal of the Historical Society*, Winter 2003, vol. 3, no. 1, p. 9–124.
- BARTHES, R. *Image–Music–Text*. Translator and editor Stephen Heath. London: Fontana, 1977.
- BARKER, N. *Form and Meaning in the History of the Book*. London: British Library, 2003.
- BENTON, M. *Beauty and the Book: Fine Editions and Cultural Distinction in America*. New Haven: Yale University Press, 2000.
- BLAYNEY, P.W.M. *The Bookshops in Paul's Cross Churchyard*. London: Bibliographical Society, 1990.
- BLAYNEY, P. W. M. *The Stationers' Company before the Charter, 1403–1557*. London: Worshipful Company of Stationers and Newspapermakers, 2003.
- BROWN, M. P. Book History, Sexy Knowledge, and the Challenge of the New Boredom. *American Literary History*, 2004, vol. 16, no. 4, p. 688–706.
- CARPENTER, K. E. (ed.). *Books and Society in History: Papers of the Association of College and Research Libraries Rare Books and Manuscripts Preconference, 24–28 June, 1980, Boston, Massachusetts*. New York: Bowker, 1983.
- CASPER, S. E. *Constructing American Lives: Biography and Culture in Nineteenth-Century America*. Chapel Hill: University of North Carolina Press, 1999.
- CHARTIER, R. Frenchness in the History of the Book: From the History of Publishing to the History of Reading. In *Proceedings of the American Antiquarian Society*, 1987, vol. 97, no. 2, p. 299–329.
- CHARTIER, R. *The Order of Books: Readers, Authors and Libraries in Europe between the Fourteenth and Eighteenth Centuries*. Stanford: Stanford University Press, 1994.
- CLEGG, C. History of the Book: An Undisciplined Discipline? Review essay. *Renaissance*

- Quarterly*, 2001, vol. 54, p. 221–245.
14. DANE, J. A. *The Myth of Print Culture: Essays on Evidence, Textuality and Bibliographical Method*. Toronto: University of Toronto Press, 2003.
15. DANKY, J. P.; WIEGAND, W. A. (eds.) *Print Culture in a Divers America*. Urbana: University of Illinois Press, 1998.
16. DARNTON, R. *The Business of Enlightenment: A publishing History of the Encyclopédie 1775–1800*. Cambridge, Mass.: Belknap Press of Harvard University Press, 1979.
17. DARNTON, R. *The Great Cat Massacre and Other Episodes of French Cultural History*. New York: Basic Books, 1984.
18. DARNTON, R. *The Kiss of Lamourette: Reflections in Cultural History*. New York: W. W. Norton & Company, 1990. 112 p.
19. EZELL, M. M. *Writing Women's Literary History*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1993.
20. FEBVRE, L.; CHARTIER, R. (eds.). *Histoire de l'édition française*. 4 vol. Paris: Promodis, 1982–1986.
21. FEBVRE, L.; MARTIN, H. J. *The Coming of the Book: The Impact of Printing 1450–1800*. London: NLB; New York: Schocken, 1976.
22. FINKELSTEIN, D.; MCCLEERY A. (eds.). *The Book History Reader*. London: Routledge, 2002.
23. FINKELSTEIN, D.; MCCLEERY A. *An Introduction to Book History*. London: Routledge, 2005.
24. FISH, S. *Is There a Text in This Class?* Cambridge: Harvard University Press, 1980.
25. FLEMING, P. L.; ALSTON, S. *Early Canadian Printing: A Supplement to Marie Tremaine's A Bibliography of Canadian Imprints, 1751–1800*. Toronto: University of Toronto Press, 1999.
26. FOUCAULT, M. *Language, Counter-Memory, Practice: Selected Essays and Interviews*. Translated by Donald Bouchard and Sherry Simon. Ithaca, NY: Cornell University Press, 1977.
27. FRASCA SPADA, M.; JARDINE, N. *Books and the Sciences in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.
28. FULLER, D.; SEDO, DeNel R. A Reading Spectacle for the Nation: The CBC and "Canada Reads". *Journal of Canadian Studies*, 2006, vol. 40, no. 1, p. 5–36.
29. GARDINER, J. Recuperating the Author: Consuming Fictions of the 1990s. *Proceedings of the Bibliographical Society of America*, 2000, vol. 94, no. 2, p. 255–274.
30. GASKELL, P. *A New Introduction to Bibliography*. Oxford: Oxford University Press, 1972.
31. GRAFTON, A. Is the History of Reading a Marginal Enterprise? Guillaume Budé and his books. *Papers of the Bibliographical Society of America*, 1997, vol. 91, no. 2, p. 139–157.
32. GREEN, I. *Print and Protestantism in Early Modern England*. Oxford: Oxford University Press, 2000.
33. GREETHAM, D. C. *Theories of the Text*. Oxford: Oxford University Press, 1999.
34. HILLS, P. J. (ed.). *The Future of the Printed Word*. London: Greenwood Press, 1980.
35. HOUSTON, S. A little steam, a little sizzle and a little sleaze: English-Language Tabloids in the Interwar Period. *Papers of the Bibliographical Society of Canada*, 2002, vol. 40, no. 1, p. 37–60.
36. HOWSAM, L. An Experiment with Science for the Nineteenth-Century Book Trade: The International Scientific Series. *British Journal for the History of Science*, 2000, vol. 33, p. 187–207.
37. HOWSAM, L. Book History Unbound: Transactions of the Written Word Made Public. *Canadian*
- 81 Žr. RUBIN, J. S. What Is the History of the History of Books? *Journal of American History*, 2003, vol. 90, no. 2, p. 555–575, kur ji nurodo, kad knygos istorikai, pradedant R. Darntonu, apsiriboja nustatydami dirbtinius skirtumus tarp iš tikrųjų susijusių grupių.
- 82 DARNTON, R. *The Great Cat Massacre and Other Episodes of French Cultural History*. New York, 1984, p. 155–157.
- 83 FRASCA SPADA, M.; JARDINE, N. *Books and the Sciences in History*. Cambridge: Cambridge University Press, 2000.

- Journal of History = Annales canadiennes d'histoire*, 2003, April, no. 38, p. 69–81.
38. HOWSAM, L. In My View: Women and Book History (Guest Editorial). *SHARP News*, Autumn 1998, vol. 7, no. 4 p. 1–2.
39. ISER, W. *The Act of Reading: A Theory of Aesthetic Response*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
40. ISER, W. *The Implied Reader: Patterns of Communication in Prose Fiction from Bunyan to Beckett*. Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1978.
41. JACKSON, H. J. *Marginalia: Readers Writing in Books*. New Haven: Yale University Press, 2001.
42. JACKSON, H. J. *Romantic Readers: The Evidence of Marginalia*. New Haven: Yale University Press, 2005.
43. JAUSS, H. R. *Towards an Aesthetic Reception*. Minneapolis: University of Minnesota Press, 1982.
44. JOHNS, A. AHR Forum: How to Acknowledge a Revolution. *American Historical Review*, 2002, vol. 107, p. 106–125.
45. JOHNS, A. History, Science, and the History of the Book: The Making of Natural philosophy in Early Modern England. *Publishing History*, 1994, vol. 30, p. 3–30.
46. JOHNS, A. *The Nature of the Book: Print and Knowledge in the Making*. Chicago: University of Chicago Press, 1998.
47. JORDANOVA, L. *History in practice*. London: Arnold, 2000.
48. KASTAN, D. S. *Shakespear after Theory*. New York: Routledge, 1999.
49. LAURENCE, D. H. A Portrait of the Author as a Bibliography. *Book Collector*, 1986, Summer, vol. 35, p. 165–177.
50. LAURENCE, D. H. *Bernard Shaw: A Bibliography*. 2 vols. Oxford: Clarendon Press, 1983.
51. LEVINE, P. *The Amateur and the professional: Antiquarians, Historians, and Archeologists in Victorian England, 1838–1886*. Cambridge: Cambridge University Press, 1986.
52. MCDONALD, P. D. *British Literary Culture and Publishing Practice, 1880–1914*. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
53. MCDONALD, P. D. Implicit Structures and Explicit Interactions: Pierre Bourdieu and the History of the Book. *The Library*, 6th series, 1997, vol. 19, no. 2, p. 105–121.
54. MCGANN, J. *The Textual Condition*. Princeton: Princeton University Press, 1991.
55. MCGANN, J. Visible and Invisible Books: Hermetic Images in N-Dimensional Space. In *The Future of the Page*. Ed. by Peter Stoicheff and Andrew Taylor. Toronto: University of Toronto Press, 2004, p. 143–158.
56. MCGILL, M. L. *American Literature and the Culture of Printing, 1834–1893*. Philadelphia: University of Pennsylvania Press, 2003.
57. MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1985.
58. MCKENZIE, D. F. The Sociology of a Text: Orality, Literacy and Print in Early New Zealand. *The Library*, 6th series, 1984, vol. 6, p. 393–365; Reprinted in MCKENZIE, D. F. *Bibliography and the Sociology of Texts*. Cambridge: Cambridge University Press, 1999.
59. MCKENZIE, D. F. Trading Places? England 1689–France 1789. In *The Darnton Debate: Books and Revolution in the Eighteenth Century*. Ed. by Haydn T. Mason. Oxford: Voltaire Foundation, 1998.
60. MCKERROW, R. B. *An Introduction to Bibliography for Literary Students*. Oxford: Clarendon Press, 1927.
61. MOYLAN, M.; STILES L. (eds.) *Reading Books: Essays on the Material Text and Literature in America*. Amherst: University of Massachusetts Press, 1996.
62. MYERS, R.; HARRIS, M.; MANDELBROTE, G. *The London Book Trade: Topographies of Print in the Metropolis from the Sixteenth Century*. New Castle, Del.; London: Oak Knoll Press; British Library, 2003.
63. OUDITT, S. *Women Writers of the First World War: An Annotated Bibliography*. London: Routledge, 2000.
64. PERKINS, D. *Is Literary History Possible?* Baltimore: Johns Hopkins University Press, 1992.
65. PURDY, R. L. *Thomas Hardy: A Bibliographical Study*. Oxford: Oxford University Press, 1954.

66. RABINOWITZ, P. J. *Before Reading: Narrative Conventions and the Politics of Interpretation*. Ithaca: Cornell University Press, 1987.
67. RAVEN, J. *London Booksellers and American Customers: Transatlantic Literary Community and the Charleston Library Society, 1748–1811*. Columbia: University of South Carolina Press, 2002.
68. RAVEN, J.; GARSIDE, P.; SCHOWERLING, R. (gen. eds.) *The English Novel 1770–1829: A Bibliographical Survey of Prose Fiction Published in the British Isles*. 2 vol. Oxford: Oxford University Press, 2000.
69. ROSE, J. How Historians Teach the History of the Book. *Canadian Review of Comparative Literature = Revue canadienne de littérature comparée*, 1996, vol. 23, no. 1, p. 219–220.
70. ROSE, J. The Horizon of a New Discipline: Inventing Book Studies. *Publishing Research Quarterly*, Spring 2009, vol. 19, p. 11–19.
71. ROSE, J. *The Intellectual History of the British Working Classes*. New Haven: Yale University Press, 2001.
72. RUBIN, J. S. What Is the History of the History of Books? *Journal of American History*, 2003, vol. 90, no. 2, p. 555–575.
73. SECORD, J. A. *Victorian Sensation: The Extraordinary publication, Reception, and Secret Authorship of 'Vestiges of the Natural History of Creation'*. Chicago: University of Chicago press, 2000.
74. SHAPIN, S. *A Social History of Truth: Civility and Science in Seventeenth-century England*. Chicago: University of Chicago Press, 1994.
75. SHAPIN, S.; SHAFFER, S. *Leviathan and the Air-Pump: Hobbes, Boyle, and the Experimental Life*. Princeton: Princeton University Press, 1958.
76. SHILLINGSBURG, P. L. *Pegasus in Harness: Victorian Publishing and W. M. Thackeray*. Charlottesville: University Press of Virginia, 1992.
77. SPENCER, H. *The Study of Sociology*. New York: D. Appleton, 1896.
78. ST CLAIR, W. *The Reading Nation in the Romantic Period*. Cambridge: Cambridge University Press, 2004.
79. STODDARD, R. E. Morphology and the Book from an American Perspective. *Printing History*, 1987, vol. 9, no. 1, p. 2–14.
80. SULEIMAN, S. K.; CROSSMAN, I. (eds.) *The reader in the Text: Essays on Audience and Interpretation*. Princeton: Princeton University Press, 1980.
81. SUTHERLAND, J. A. Publishing History: A Hole at the Center of Literary Sociology. *Critical Inquiry*, 1988, vol. 14, p. 574–589.
82. TANSELLE, G. T. From Bibliography to Histoire totale: The History of Books As a Field of Study. *Times Literary Supplement*, 5 June 1981.
83. TANSELLE, G. T. *Literature and Artifacts*. Charlottesville: Bibliographical Society of the University of Virginia, 1998.
84. THOMPSON, E. P. *The Making of the English Working Class*. Harmondsworth: Penguin, 1998.
85. TREADWELL, M. Review Essay: The History of the Book in Eighteenth-Century England, Ireland, and America. *Eighteenth-Century Life*, 1992, vol. 16, May, p. 110–135.
86. WALKOWITZ, J. R. *City of Dreadful Delight: Narratives of Sexual Danger in Late Victorian London*. Chicago: University of Chicago Press, 1992.
87. WEBB, R. K. *The British Working Class Reader 1790–1848: Literacy and Social Tension*. New York: AM Kelley, 1971.
88. WEEDON, A. *Victorian Publishing: The Economics of Book Production for Mass Market, 1836–1916*. Aldershot: Ashgate, 2003.
89. VEESER H. A. *The New Historicism*. New York: Routledge, 1989.
90. VINCENT, D. *Bread, Knowledge and Freedom: A Study of Nineteenth-Century Working Class Autobiography*. London: Methuen, 1981.
91. WINSHIP, M. *American Literary Publishing in the Mid-Nineteenth Century: The Business of Ticknor and Fields*. Cambridge: Cambridge University Press, 1995.

Leslie Howsam

Abstract

Studies in the culture and history of the book are a burgeoning academic specialty. Intriguing, rigorous, and vital, they are nevertheless rooted within three major academic disciplines – history, literary studies, and bibliography – that focus respectively upon the book as a cultural transaction, a literary text, and a material artefact. *Old books and New Histories* serves as a guide to this rich but sometimes confusing territory, explaining how different scholarly approaches to what may appear to be the same entity can lead to divergent questions and contradictory answers.

Iš anglų kalbos vertė Elena MACEVIČIŪTĖ

Versta iš: HOWSAM, Leslie. *Old Books et New Histories: An Orientation to Studies in Book and Print Culture*. Toronto: University of Toronto Press, 2006, p. 3–45.

© University of Toronto Press Incorporated 2006. Reprinted with permission of the publisher

[teikta 2013 m. rugsėjo mėn.]